

RÀDIO MONTBLANC: L'EMISSORA COMARCAL I LOCAL CATALANA EN EL CONTEXT COMUNICATIU DEL FRANQUISME

Jordi CARTANYÀ MARTÍ
Eva BERMEJO MAURÍ

INTRODUCCIÓ

La ràdio a la Conca ha gaudit sempre de molta acceptació. Actualment joves d'arreu de la comarca s'apropen a l'emissora de Montblanc per dur endavant iniciatives fresques i espontànies que, tot i la manca de professionalitat, es fan un bon ressò entre els oïdors.

L'actual Ràdio Montblanc (RM), “la veu jove de la Conca”, és una emissora d'àmbit comarcal perfectament preparada per competir en qualitat amb emissores municipals properes, com és el cas de Ràdio Valls, i entre els hàbits d'audiència de la gent de la comarca és totalment compatible amb emissores grans com ara Catalunya Ràdio o Flash FM.

Però Ràdio Montblanc no va néixer l'any 1982, quan Ollé, Cartanyà, Civit i companyia van engegar aleshores “la veu jove de la Conca”, sinó que ja l'any 1947 Montblanc va gaudir per primera vegada d'un aparell emissor. Amb aquest treball ens proposem recollir, entre els testimonis de qui la feren possible, el màxim d'informació sobre la ràdio a Montblanc dels anys quaranta, cinquanta i seixanta per tal de reconstruir amb tota la fidelitat possible una emissora i una forma de fer ràdio que la gent jove de la comarca convindria que coneguéssim.

Si per a alguna cosa ens ha servit aquest treball és per acostar-nos a una realitat comunicativa que, per motius òbviament generacionals, no hem viscut mai ni podrem viure mai més: la ràdio com a mitjà hegemònic de comunicació, sense la competència de la televisió i amb un esperit i una il·lusió aleshores molt més purs que permetien unir la gent al voltant de l'altaveu. També ens ha apropat a unes persones que, malgrat que ja no exerceixen i malgrat haver-ho fet de forma totalment amateur, ens han transmès (a nosaltres, estudiants de Comunicació Audiovisual) les ganes de comunicar-se amb la gent, la iniciativa per dur endavant projectes nous i arriscats amb l'única i desinteressada intenció d'unificar la gent i els seus sentiments, d'informar-la i d'entretenir-la, primera raó de ser d'un mitjà de comunicació i dels professionals que hi treballen.

En el nostre treball, com en la memòria de les persones que l'han fet possible, hi manquen alguns elements que permeten arribar a imaginar del tot, detall per detall, l'emissora. Tot i així, quan la memòria col·lectiva falli del tot, com a mínim hi haurà una petita història escrita de la ràdio d'aleshores (juntament amb la de Badia i Batalla) que permetrà a les generacions que han de venir saber alguna cosa més de les primeres emissions de ràdio pròpies a la comarca.

Actualment, les petites emissores de ràdio que no es defineixen com a empreses privades, sinó que depenen econòmicament d'un ajuntament, les anomenen "emissores municipals". Són emissores que funcionen per FM i que van néixer, després de l'experiència pionera de Ràdio Arenys, durant la transició democràtica o un cop establerta la democràcia. Totes aquestes emissores, més de 160 l'any 1989 a tot Catalunya¹, estan agrupades en una associació, l'EMUC², que, a part de publicar una circular en què uneix les veus de les diferents emissores que apadrina, vetlla pels interessos institucionals, legals i de reconeixement social. Aquest organisme, que ja ha complert setze anys, s'ha encarregat de definir què és una emissora local i quin paper juga dins del context comunicatiu on les informacions d'àmbit local no entren en circulació

1. Dada extreta de l'article "Emissores sindicals, una llarga lluita", escrit l'any 1989 per l'aleshores coordinador d'EMUC, Josep Giménez Noguera, a *42 anys de ràdio a la Conca*.

2. EMUC són les sigles de l'organisme que vetlla per les emissores municipals de Catalunya d'ençà de 1979.

pels mitjans massius³. Com diu Emili Prado, doctor en Ciències de la Informació per la Universitat Autònoma de Barcelona:

“L’activitat radiofònica d’aquestes estacions (municipals) té una importància incalculable en la recuperació de la llengua i la cultura catalanes en els llocs habitats majoritàriament per a catalanoparlants i d’integració cultural i lingüística en les poblacions del cinturó industrial de Barcelona. (...) Tanmateix, les institucions i les associacions locals tenen, per primer cop, accés a un vehicle eficaç de comunicació amb els ciutadans que administren, agrupen o dirigeixen les seves activitats (...).”⁴

La preocupació per definir, delimitar i dur endavant un fenomen comunicatiu com és la ràdio de poca potència no hi era durant la dictadura, malgrat que el fenomen de la comunicació comarcal adquirí mesures de transcendència. Als ulls dels intel·lectuals, tant d’aquella època com dels actuals, les emissores comarcals no han tingut el merescut ressò, i això explica que no hi hagi bibliografia específica referida al fenomen de la comunicació radiofònica de petit abast. Ans al contrari, tots els llibres que parlen de la ràdio abans del període democràtic ho fan referint-se a qüestions tècniques, legals o, en la seva majoria, com si es tractés d’un homenatge a locutors, programes o guionistes de serials dramàtics.

El fenomen de les emissores locals passa tan desapercbut que només es troben petites referències que només ocupen una plana, enmig de tants elogis a les personalitats de les grans emissores, i on se’ns diu que aquestes petites estacions van ser el focus de les actuals xarxes d’emissores nacionals (COPE i SER bàsicament).

Nosaltres hem volgut acostar-nos al passat de Ràdio Montblanc per conèixer-la un xic més, però també per conèixer el funcionament i la raó de ser de les emissores comarcals d’aleshores. El buit informatiu que hi ha respecte al tema ens ha obligat a utilitzar una única font bibliogràfica: el llibre *Les emissores comarcals*, escrit per l’actual director de Ràdio Barcelona 2, Josep Maria Martí i Martí⁵. Aquest llibre no és res més que el resultat de

3 i 4. Són citacions extretes d’una col·laboració del doctor Emili Prado al monogràfic sobre Ràdio Montblanc *42 anys de ràdio a la Conca* amb l’article “El fenomen de les emissores municipals”.

5. Josep Maria Martí i Martí és l’autor del “llibre de capçalera” per realitzar aquest treball. Sense la seva base no hauríem sabut com enfocar el nostre estudi. Per això farem menció molt sovint de Martí i Martí i del seu llibre *Les emissores comarcals de Catalunya*, publicat pel centre autònom de Barcelona de l’Institut Oficial de Ràdio i Televisió. Reus, 1982.

moure's arreu de Catalunya, buscar antics responsables d'emissores locals o comarcals i fer-los unes mateixes preguntes sobre el funcionament del mitjà comunicatiu que dirigeien. Martí i Martí utilitza els resultats del seu estudi per fer "una modesta aproximació a la realitat de la radiodifusió comarcal existent a Catalunya abans que comencessin a funcionar de forma estable les anomenades emissores municipals".⁶

Però no es planteja, ni ell ni ningú, quin era el rol d'aquestes emissores, per què existien, quin buit havien d'omplir (si és que hi havia algun buit, alguna necessitat). En definitiva, tot i que sí que s'ha teoritzat al voltant de les emissores locals i comarcals, ho han fet autors estrangers referint-se a un context estranger i allunyat de la realitat franquista que aquí ens ocupa⁷, o bé a partir del moment en què aquestes emissores passen a ser municipals i a tenir una organització que les empara.

Nosaltres no ens proposem amb aquest treball solucionar aquesta mancança teòrica; no tenim un títol acadèmic que avaluï les nostres afirmacions, ni els mitjans per tirar endavant una investigació d'aquesta mena. El que sí que hem volgut és apropar-nos a la ràdio d'aquells dies i retrobar els orígens de Ràdio Montblanc per intentar globalitzar, amb els mitjans que estan a les nostres mans, quin era el motiu de ser de Ràdio Montblanc durant el franquisme i quina necessitat que calia cobrir donava sentit a l'existència de les emissores comarcals en general. Referint-nos a aquest últim propòsit més general, ens trobem el problema que no es poden extreure conclusions gaire objectives si tots aquests propòsits es duen a terme amb l'anàlisi d'una única emissora, Ràdio Montblanc. Ens interessa molt el seu passat —de fet és el centre del nostre treball—, però a partir d'una sola emissora no es pot assolir l'últim objectiu que ens proposem.

Hem utilitzat el llibre de Martí i Martí, on es defineix un model d'emissora comarcal durant el franquisme, a partir de les lleis de l'estadís-

6. Citació amb què Martí i Martí, en el llibre esmentat abans, defineix el seu objecte d'estudi a la pàgina 5 de la introducció. Com es pot veure el seu objecte d'estudi és semblant al nostre, però el seu és plural i el nostre singular.

7. Ens referim a llibres com els següents, els quals, tot i tractar el tema que aquí ens ocupa, no es poden aplicar a la problemàtica que ens interessa perquè no fan referència ni al context polític espanyol ni al moment històric en què van viure les dues primeres etapes de Ràdio Montblanc:

BROWN, David R.: *What's about local radio*, Minnesota International Institute of Communication, 1988.

CHANTER, Paul i HARRIS: *Sim Local radio journalism*, Oxford 1992.

KOUCHNER, Jean: *La radio locale mode d'emploi*, París, Centre de Formation et Perfectionnement.

REDFERN, Barrie: *Local radio*, London local press, 1978.

tica, per comparar Ràdio Montblanc amb la resta d'emissores comarcals que hi havia a Catalunya abans dels anys vuitanta i així, entre el que nosaltres sabem de la ràdio comarcal pels testimonis de la gent que dotaren d'emissora la Conca i el que sap Martí i Martí d'altres centres emissors sí que es poden assolir tots els objectius exposats abans.

Ràdio Montblanc, tot i la gran acceptació i la gran participació de què va gaudir entre la gent de la comarca —una acceptació que no hagués permès mai que l'emissora es tanqués per falta d'audiència—, en l'època franquista tingué una història un xic trontollosa pel fet que va ser obligada a tancar en dues ocasions, i així obrí llargs períodes de silenci en els seus 48 anys d'emissions.

Aquests silencis de Ràdio Montblanc ens obliguen a estudiar la seva història per etapes, entenent per primera etapa la que va funcionar l'any 1947; per segona, la que va del 1956 al 1965 i, per tercera, la que va començar l'any 1982 i que arriba fins als nostres dies. Encetada ja fora del context polític del franquisme, Ràdio Montblanc, la veu jove de la Conca, nom de l'emissora en la tercera etapa, no formarà part del nostre estudi, ja que no ens ho permet ni la manca de perspectiva històrica (necessària per parlar del passat de l'emissora) ni el fet que l'actual Ràdio Montblanc és filla d'un règim polític diferent al que aquí pretenem estudiar.

Per realitzar aquest treball hem buscat antics responsables, locutors i oïdors de Ràdio Montblanc (RM). Els hem fet una sèrie de preguntes que ens han permès, d'una banda, fer-nos una idea de com era i com funcionava l'emissora aleshores i, d'altra banda, quin paper comunicatiu, social i polític complia. Això ha representat una allau de preguntes i respostes considerable (i més en cas de la persona que dirigí Ràdio Montblanc durant el període 56-65).

Aquest munt d'informacions, opinions i anècdotes han estat ordenades en dos apartats. El primer apartat imita en essència els criteris d'ordenar la informació que segueix Martí i Martí (uns criteris que ens han semblat molt encertats). Engloba tot allò que fa referència a la descripció de l'emissora, des de tots els punts de vista:

- 1- Conformació, evolució i desaparició de RM
- 2- Infraestructura tècnica i material
- 3- Estructura organitzativa
- 4- Personal i funcions
- 5- Programació i horaris
- 6- Estructura econòmica i publicitat
- 7- Llengua
- 8- Context sociopolític i audiència

Tot i així, si en aquest esquema del llibre de Martí i Martí no hi queda cap possible element per analitzar detall per detall una emissora de ràdio comarcal, hi manca un punt important de la història general de les emissores locals i comarcals i, en concret, improrantíssim en la història de RM: el fet d'haver nascut il·legal i d'estar obligada a convertir-se en emissora sindical. Aquesta qüestió, que es correspondria amb el fet comú dels vuit ítems anteriors (descriure l'emissora), també forma part del primer apartat del nostre treball.

Com que nosaltres ens hem plantejat el treball portant-lo més enllà d'aquestes qüestions descriptives, hem hagut d'afegir un segon apartat. A més de retrobar les antigues arrels de Ràdio Montblanc volíem saber per què es va fundar l'emissora, quina necessitat havia d'omplir i si el perquè de Ràdio Montblanc coincidia amb la resta de raons de ser de les emissores comarcals en el context comunicatiu del franquisme. Aquest segon apartat se'ns mostra com l'objectiu bàsic d'aquest treball o, si més no, el més original; no només perquè—com ja hem exposat anteriorment—ha estat una matèria ignorada pels teòrics del nostre país, sinó perquè és aquell apartat que considerem més nostre, pel fet que s'allunya de les directrius marcades per Martí i Martí.

METODOLOGIA

Pel que fa a la metodologia d'aquest treball, hem utilitzat la combinació de diferents recursos en major i menor mesura. Hem comparat contínuament els elements que configuraven Ràdio Montblanc amb els trets més característics de l'emissora comarcal segons el llibre de Martí i Martí, cosa que ens permetia saber fins a quin punt l'emissora, que des de Montblanc emetia per a tota la Conca de Barberà, s'assembla a la resta d'emissores comarcals d'una Catalunya on els emissors de petita potència proliferaven a base de bé.

També hem anat a l'Arxiu de Montblanc per trobar minses referències a la premsa sobre Ràdio Montblanc i les seves peripècies. Hem partit de l'edició de la revista especial *Ràdio Montblanc 1947-1989. 42 anys de ràdio a la Conca* per redactar la part històrica de l'emissora i hem utilitzat fonts bibliogràfiques de la Facultat de Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, que ens han permès conèixer més bé el context comunicatiu i social que envoltava la ràdio del franquisme.

A més de tot això, per reconstruir l'emissora des de tots els punts de vista possibles, el recurs que més hem utilitzat és el de l'entrevista a diferents

persones que, per motius diversos, van tenir relació amb l'emissora de Montblanc d'aleshores. Uns hi va participar activament, fent de locutors (i en algun cas també de tècnics, en el sentit de no parlar en aquell moment però sí de dirigir els aparells) i altres hi van posar la il·lusió i les ganes (i els diners) per fer funcionar l'emissora. Som conscients que la mostra no és gaire àmplia, però creiem que és representativa. En un principi volíem entrevistar aquestes persones:

Josep Maria Giné va ser el director de RM entre el 1956 i el 1965. Ell en fou el director perquè, quan es va veure que feia falta que algú fos el màxim responsable de l'emissora, algú d'entre tots els que hi col·laboraven, si fa no fa, igual d'activament, es va decidir que fos ell, perquè d'ell nasqué la idea de dotar d'emissora la població. Aquest càrrec no li va representar un poder organitzatiu per sobre dels altres, ans el contrari, entre tots ho feien tot, però ell havia de dedicar-hi més estona perquè es va voler encarregar d'escriure els guions de programes d'altres locutors, alhora que ell també locutava. També va participar en l'emissora de l'any 1947, però en aquell moment era més un joc que cap altra cosa i, entre tots els que hi van participar, no van tenir temps de prendre-s'ho prou seriosament com per decidir qui l'havia de dirigir.

Eduard López. Així com de Giné en nasqueren les ganes de fer una emissora, Eduard López va ser qui, compartint la il·lusió de Giné, va ser l'encarregat de muntar la part tècnica de l'emissora l'any 1956, aportant-hi diners de la seva butxaca. Es va mantenir en contacte sempre amb l'emissora, com a encarregat de supervisar els aparells, de construir-ne de nous i d'anar ampliant la potència de l'emissor inicial. Quan calia, també feia de locutor.

Núria Martí va fer de locutora els primers anys de l'emissora. No tenia un programa concret, sinó que col·laborava llegint els guions que li passava el senyor Giné. Ho va deixar quan va haver de marxar de Montblanc per anar a treballar fora.

Rossita Rosselló era de la colla d'amics dels germans Badia, encarregats de muntar la primera emissora, i va participar en el projecte del 1947 com a única veu femenina.

Joan Bulló, que actualment continua estant a RM, va participar en el projecte de Giné i López des del 1955. Ell era l'únic que va entrar a l'emissora amb experiència en el món de la ràdio: després d'haver-ne quedat impactat quan va participar a *Un cuarto de hora para el aficionado* (programa presentat pel Maginet) va quedar-se a la ràdio com a cantant d'orquestra que col·laborava en el programa *Varietades*. La seva gran afecció al mitjà

radiofònic el dugueren a participar molt activament a RM els quatre anys que hi va ser (1956-60), tant portant el control com fent de locutor.

A mesura que anàvem entrevistant la gent, anaven apareixent nous noms de persones, de fàcil accessibilitat, a qui també podríem entrevistar perquè també col·laboraren a RM. A més, va semblar que, de cop, a Montblanc s'aixequés un interès incondicional per col·laborar amb nosaltres, i totes aquelles persones que havien escoltat la ràdio o coneixien algú que hi hagués treballat van voler dir-hi la seva. Finalment, vam prendre nota del més interessant que deien tots els que estaven disposats a ajudar-nos, i només vam entrevistar de forma seriosa les persones següents:

Trini Carreras va entrar a fer de locutora alhora que la seva companya Núria Martí l'any 1956 i va estar-s'hi fins que altres obligacions li ho van impedir un parell d'anys més tard.

Maria Núria Solé va posar la veu en un dels programes que més èxit va tenir (*María Nuria se dirige a sus amigas*), i de la qual tothom elogia l'alta qualitat com a locutora i com a comunicadora.

Conxa Gutiérrez, a part de voler parlar com a oïdora habitual de RM en l'etapa que ens ocupa, va ser qui va donar la idea de fer un concurs, que tingué molta acceptació, en què s'havia d'encertar el títol d'una cançó que sonava. També va voler expressar-se en nom del seu germà Andreu Gutiérrez (conegut per tothom amb el nom d'Andrésín), mort l'any 1962. L'Andrésín va fer una gran tasca a favor de RM perquè ell va ser qui es va moure per tota la Conca, especialment per Montblanc, a la recerca de socis per a l'emissora. De fet, més de la meitat dels socis que RM va tenir, van ser-ho convençuts per aquest xicot.

A l'hora d'entrevistar-los, vam elaborar tres tipus de qüestionari diferents que es dividien, igual com el treball, en dos apartats. Pel que fa al primer apartat, als locutors els demanàvem que parlessin de la seva vocació radiofònica, dels seus coneixements sobre locució i de quin nivell cultural tenien quan van participar en l'emissora. Un aspecte que també els demanàvem era si participaven en altres activitats de la vila i si havien tingut relació amb el món de l'espectacle, de la ràdio o de la comunicació anteriorment. Depenent de cada locutor, els preguntàvem quina mena de programa feien, com el feien, per què el feien i si sabien quanta i quina gent els escoltava. Cal dir que d'entre els locutors entrevistats, Joan Bulló, que va ser un dels membres més actius mentre va col·laborar amb l'emissora, ens va sorprendre per la gran quantitat d'informació que ens va aportar i pel fet que, sense que ens ho esperéssim, la seva entrevista va esdevenir una de les més importants del nostre treball.

Un altre tipus de qüestionari, el vam pensar per a Eduard López, enfocat a la descripció tècnica i tecnològica de l'emissora i als seus coneixements sobre telecomunicacions. Com que la seva entrevista va ser l'última que es va fer vam pensar que ell ens solucionaria dubtes i contradiccions sorgits durant la posada en pràctica de la redacció del treball.

Qui va haver de respondre un qüestionari més extens i profund va ser el senyor Josep Maria Giné. A ell, li vam fer preguntes que abastaven els nou punts del nostre treball. El seu càrrec, exercit durant tots els anys en què va funcionar l'estació radiofònica, li va permetre conèixer l'emissora des de tots els punts de vista, i en aquest sentit la seva amabilitat i la seva disposició han estat indispensables per a la realització d'aquest treball.

De totes aquestes preguntes, pensàvem treure'n la informació necessària per a la primera part del nostre treball, i amb la descripció de RM que en resultés comparar aquesta emissora amb el "model" d'emissora comarcal que Martí i Martí defineix en el seu llibre. En el cas de coincidir, podríem, en certa manera, utilitzar les conclusions del segon apartat com si de tot el conjunt d'emissores locals i comarcals es tractés.

Referint-nos ara al segon apartat de les entrevistes, hem de dir que a totes les persones amb les quals vam contactar se'ls va fer una sèrie de preguntes comunes, totes elles plantejades per enfocar la qüestió de la funció de la ràdio local i comarcal en el panorama comunicatiu del franquisme. Aquestes preguntes demanaven una opinió personal per resposta i amb elles encetàvem debats, més o menys llargs (depenent del temps de què disposaven els entrevistats i les ganes que en tinguessin), on sortiren punts de vista molt interessants sobre el tema.

Després de les entrevistes vam pensar que hagués estat interessant, pel que fa a aquest segon punt del qüestionari, haver reunit tots els entrevistats i recórrer a la tècnica de la dinàmica de grup per aconseguir més elements de judici.

OBJECTIUS

Amb tot els que ja està dit, només ens cal dir, resumint i esquematitzant, que els propòsits amb què ens hem plantejat aquest treball són els següents:

- Ràdio Montblanc, l'emissora comarcal i local catalana en el context comunicatiu del franquisme:

- Esbrinar com era RM l'any 1947 i entre 1956-1965. Redescobrir com era Ràdio Montblanc dels quaranta, cinquanta i seixanta, perquè el seu record no mori quan hagin desaparegut les generacions que la feren possible.

- Veure si el model d'emissora de RM (en tots els seus elements) es correspon amb el "model" d'emissora comarcal o local que descriu Martí i Martí.
- Funció de Ràdio Montblanc, emissora comarcal i local, en el context comunicatiu del franquisme:
 - Saber quin paper social i comunicatiu jugava RM com a emissora comarcal.
 - Establir el rol de l'emissora local o comarcal en el context comunicatiu i social del franquisme.

PROBLEMES

El gran problema amb què ens vam trobar era la dificultat per recordar de molts dels entrevistats. La frase que més han repetit tots ells ha estat: "No me'n recordo, fa ja tants anys...!" És cert, han passat molts anys d'ençà que l'emissora va començar a funcionar l'any 1947 i la gent té una vaga impressió d'aquella etapa. Pel que fa a la segona etapa, ja més recent, els entrevistats no sabien delimitar els programes, els locutors, les hores d'emissió dins de l'evolució que l'emissora va anar fent. El cas més extrem de dificultat per

Fig.1. Rètol indicatiu que es concedí a Ràdio Montblanc l'any 1956 com a emissora sindical

recordar era el de Rossita Rosselló, que havia de fer memòria de la seva participació durant el mes d'emissió que va funcionar RM l'any 1947 (un mes de fa gairebé cinquanta anys).

Hauríem volgut examinar els guions d'alguns programes, ja que sabíem que no havien estat enregistrats, perquè enregistrar les emissions era inviable fins i tot quan van disposar d'una tecnologia que els ho permetia. L'única persona que havia pensat a conservar guions era Josep Maria Giné, però la seva inquietud cultural l'ha dut al llarg dels anys a emmagatzemar tants i tants documents, llibres, revistes, diaris, etc. (no només de l'emissora, sinó de tota mena d'aspectes, molt variats i interessants) que li va resultar impossible trobar cap altra cosa, a part d'alguns guions que li enviaven, com a emissora sindical, perquè radiés consells al conductor en nom de la Prefectura de Trànsit de Tarragona. Si haguéssim pogut disposar de guions d'informatius i de programes, hauríem pogut fer una anàlisi del contingut de l'emissora més rigorós i a partir d'un punt de vista més crític que el que feien els entrevistats, els quals recorrien, evidentment, a la memòria i a la nostàlgia.

Vam demanar tota mena de documentació que ens permetés il·lustrar el nostre treball i ens vam trobar que, així com tothom recordava que tenia alguna foto de quan va estar a la ràdio, només algunes persones van aconseguir trobar-la. Tots els documents de què disposem estan en un annex final i ja ens hi referirem en el moment més oportú.

Un altre problema significatiu necessita una explicació històrica. Tots els aparells, els discos i els arxius que configuraven RM, en el moment de tancar l'emissora l'any 1965, van passar a les mans d'altres emissores o de particulars. Per aquest motiu no ens va ser possible fer un recorregut per l'actual emissora i trobat, en algun lloc perdut, vells discos, micròfons espatllats ni cap mena de paper que encara es conservés d'aquell moment. Només resta de l'etapa 56-65 la placa de vidre que aleshores l'acreditava com a emissora sindical (Fig. 1). Ningú no sap què se'n va fer de tots aquells elements que van fer possible RM en l'anterior etapa. Per tant, ni els vam poder veure ni fotografiar.

Un aspecte que ens va sorprendre molt i que, en certa manera, ens va dificultar l'enfocament del primer apartat del treball, va ser la contradicció entre les informacions, sobretot entre les persones que més pes tenen en el nostre estudi. Se'ns fa difícil creure que se'ns volgués enganyar. Volem pensar que aquestes contradiccions eren fruit de la falta de memòria, soplerta amb incerteses enfocades com si de la informació més verídica es tractés; o bé, de la intenció encoberta d'amagar algunes dades, de no voler dir certes coses pel motiu que fos.

Vam descobrir, a més, que cap de les persones entrevistades (excepte una), cap dels documents trobats i ni tant sols el monogràfic *Ràdio Montblanc, 42 anys de ràdio a la Conca* parlaven de la “decadència” de RM, del moment en què el funcionament intern de l'emissora començava a patir esquerdes. No pensem que la gent volgués amagar les informacions referides a aquest període de l'emissora; creiem més aviat que la memòria escull què vol arxivar i què no, i per això tothom recorda millor l'època bona que no pas l'època regular.

RÀDIO MONTBLANC, L'EMISSORA COMARCAL I LOCAL CATALANA, EN EL CONTEXT COMUNICATIU DEL FRANQUISME

CONFORMACIÓ, EVOLUCIÓ I DESAPARICIÓ DE RÀDIO MONTBLANC

Història

En aquest primer punt, un xic allunyat de les directrius traçades per Martí i Martí en l'ordenació dels continguts del seu estudi, hem allotjat totes les informacions que hem aconseguit respecte al que podríem anomenar “història de RM”. Una història que volem iniciar des del primer moment en què van arribar les transmissions de ràdio fins a la Conca, fent néixer l'interès per la radiodifusió, i la volem acabar amb l'escrit que el senyor Josep Maria Giné va haver de llegir el 5 de juliol de 1965 com a comiat de “Radio Montblanch, emisora de la Conca”.

Per descomptat, aquesta història de RM no es pot entendre sense parlar dels referents al moment social en què es desenvolupa la vida de l'emissora i tampoc sense referir-nos a un tret que caracteritza la població montblanquina: l'alt grau d'iniciativa popular que es respira a la vila i les inquietuds culturals d'alguns dels seus habitants. Una iniciativa que ha fet de Montblanc bressol de personalitats, més o menys reconegudes, però igualment transcendents a la nostra societat des de tots els punts de vista. Així ens ho va recalcar Josep Maria Giné. Però, més enllà d'aquesta inquietud cultural (la mateixa que durà a reviure l'emissora l'any 56), hem de parlar necessàriament de la iniciativa que movia la gent del poble. Les paraules de Bulló ens ho expliquen:

“Hem d'entendre que aleshores no hi havia aquesta facilitat per tenir un mitjà de transport propi i, pel motiu d'estar obligat a romandre al poble, la gent buscava moltíssimes maneres d'entretenir-se: l'Orfeó, el grup de teatre, el ball de bastons, la coral... i, per què no? també la ràdio.”

La primera notícia que trobem que parli de la ràdio a Montblanc data de l'octubre de 1923, quan *Lanova Conca* publica una crònica sobre l'aparell de ràdio d'un montblanquí que viu als Estats Units. L'autor, que s'oblidà de firmar l'article, descrivia així l'aparell que tenia a casa:

“El ràdio sembla una joguina, veu humana, el so de la música, el picament de les mans, tot és transmès a curta i llarga distància a través de l'espai. Se'ns assegura que per aquest mitjà sentirem algun dia el caminar d'una formiga i les comunicacions que donaran la volta al món.”⁸

Hem de pensar que aquest article, i d'altres que vingueren després, van fer créixer l'interès de la gent per aquell aparell, “el ràdio”, que arribà a la vila l'any 1924, propietat del senyor Enric Pujades Font. A partir d'aquell moment algunes persones amb poder adquisitiu anaven adquirint aparells de ràdio, la majoria de galena, i qui no, assistia a diferents locals de la població on es feia un ús públic dels aparells. Tot i així, les emissores que arribaven fins a Montblanc no tenien prou potència com perquè els aparells de poca qualitat o fets a casa les rebessin bé. Per això podem dir que la ràdio, entesa amb un nivell mínim de qualitat de recepció, no va arribar a la Conca de Barberà fins que l'any 1925 Ràdio Barcelona va començar a emetre amb un aparell Western de més de 10 kw de potència.

A partir dels anys trenta al voltant d'un cinc per cent de la gent de Montblanc disposa ja d'aparell propi⁹ i les audicions públiques que s'havien fet al poble de Solivella o a casa del senyor Pujades desaparegueren perquè les botigues relacionades amb la venda d'aparells radiofònics d'arreu de la comarca havien posat altaveus al carrer. D'aquesta manera, tota la família (adinerada) reunida al voltant de l'aparell de casa o (la més modesta) mentre anava pel carrer podia escoltar les emissores de Barcelona, de Madrid, EAJ 33 (Ràdio Tarragona) i EAJ 11 (Ràdio Reus), fins que un bon dia, quan ja gairebé tothom disposava d'un aparell de ràdio, es va poder sentir també Ràdio Montblanc.

L'any 1947, una colla d'amics emprenedors i molt ben avinguts va dir de muntar una emissora a Montblanc. Mentre corria la veu pel poble que aviat podrien rebre les seves emissions, un d'aquests amics, Josep Maria Badia (aleshores estudiant d'Enginyeria), va ser l'encarregat de muntar l'aparell en

8. Citació extreta de la notícia, ja anomenada a la bibliografia, “El ràdio, meravella d'avui dia”.

9. Aquesta xifra, l'aventura el senyor Francesc Badia i Batalla en el seu estudi monogràfic de l'emissora de la Conca de Barberà “Apunts per a una història de Ràdio Montblanc”, a l'*Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, núm. 6, pàg. 199-219. Montblanc, 1984.

una habitació perduda de casa seva amb l'ajut incondicional de tota una colla d'amics que estaven neguitosos per sentir la veu de RM, encara que això representés passar-se la nit de Cap d'Any "sense ball, sense els amics i sense la festa per tal de tenir l'endemà l'emissora a punt" (Josep M. Giné). El germà petit del "tècnic", Francesc, ho descriu així:

"Després de no poques dificultats, derivades sobretot de la manca de materials i recursos, fou construïda una emissora molt simple, tipus Hartley, de petita potència, però suficient per fer sentir la seva veu a tota la vila i a alguna de les poblacions veïnes. (...) Hom pogué escoltar el senyal de sintonia de Ràdio Montblanc —una marxa de l'òpera *Carmen*— i la nova emissora començà a emetre. Les emissions es feien en la freqüència de 1550 Khz, i els locutors foren Rossita Rosselló, Josep M. Giné i Francesc Contijoch."¹⁰

Els responsables de l'emissió volien saber si la gent els escoltava més o menys bé, i per això, a través de la ràdio donaven un número de telèfon perquè la gent els truqués i els digués com els sentia. Un dia, però, es van trobar que els va trucar el cap de la Guàrdia Civil i els va fer saber que, per ordre del Govern Civil de Tarragona, havien de tancar. L'emissora, però, no es va tancar aquell dia, sinó que la Guàrdia Civil va permetre que acabessin la programació d'aquell diumenge i en prepararessin una de comiat pel diumenge següent. Tot plegat, l'emissora del grup d'amics només va funcionar 25 dies.

Va ser una emissora totalment amateur, sense cap intencionalitat més enllà d'unir i entretenir la gent de Montblanc durant els pocs diumenges i festius que va poder emetre. Tot i la seva programació improvisada, bàsicament musical, i la falta d'experiència de les persones que hi col·laboraren, RM havia deixat a la vila i, especialment, en la persona de Giné, la il·lusió per una ràdio pròpia.¹¹

10. La descripció que fa Francesc Badia es pot trobar a l'article citat a la nota anterior. Cal dir que aquesta descripció és totalment autobiogràfica, perquè ell era un dels que van contribuir a fer funcionar l'emissora que el seu germà va construir.

11. Per elaborar aquest treball no vam poder prescindir d'aquesta minsa etapa de RM, pel fet que fou molt significativa. L'entrevista a Rossita Rosselló, única persona, de les onze entrevistades que està relacionada amb aquests 25 dies de RM-47, exemplifica el fet que no prescindim d'aquesta etapa de RM. Tot i així, la curta vida de la primera emissora, la distància en el temps (que fa que ningú no recordi res amb claredat), la improvisació i la falta de rigor la converteixen en un element d'estudi complicat. Des d'aquest moment volem deixar clar que RM 56-65 se'ns mostra amb intencions més serioses i amb un grau d'accessibilitat considerablement major, trets que fan d'aquesta el nostre objecte d'estudi més immediat. Això vol dir que a partir d'aquest moment, i en els apartats següents, tots els continguts descriptius del nostre treball es referiran a l'emissora que hi hagué a Montblanc entre el 1956 i el 1965. En cas de voler-nos referir a l'anterior etapa ja ho diríem explícitament.

El tancament de l'emissora l'any 1947 deixà en Josep Maria Giné "el cuquet, aquelles ganes de tornar-hi" que el dugueren a posar en marxa el ressorgiment de RM anys més tard, quan el fenomen radiofònic vivia un moment de popularitat i acceptació com mai ningú no s'hauria imaginat. Tot i així en Giné tot sol no podia tornar-la a fer sonar, així que va haver d'esperar a coincidir el seu propòsit amb el d'Eduard López, el qual, rellotger de professió i amb títol d'electrònica a la butxaca, va posar els seus coneixements al servei d'aquell projecte que s'estava gestant. Això passava pels volts del juny de 1956.

Qui també hi col·laborà fou Joan Bulló, que havia estat cantant d'orquestrats, tant pels pobles com a les emissores, i coneixia el funcionament intern d'altres estacions de ràdio petites i grans. Ell fou qui va dibuixar el "plànol" del que havia de ser una emissora a partir del que havia vist a Ràdio Tàrraga i sobre aquest esbós, i sense haver muntat mai abans emissors de ràdio, López es va posar a treballar.

Van ser uns quants mesos en el transcurs dels quals, cada diumenge a les vuit del matí, tots plegats ajudaven i seguien la construcció de l'aparell. En aquells moments Eduard López i J. M. Giné eren els capdavanters del projecte com a tècnic i director de l'emissora respectivament. D'una o altra manera també col·laboraren els qui serien els primers locutors d'aquesta nova etapa: Joan Bulló, Núria Martí, Antoni Cartanyà, Xavier Ollé, Angelina Plans, Trini Carreres i més tard s'hi afegiren, entre d'altres, Maria Núria Solé i Xavier Pedrol (a qui podem escoltar actualment a Ràdio Tarragona).

De la seva banda, l'Ajuntament cedí els locals de les antigues escoles, junt a l'edifici del que havia estat la presó del partit, per instal·lar-hi l'estudi i els aparells. L'Ajuntament, encara que de forma minsa, també va contribuir econòmicament en la finançament de l'emissora. Els que l'estaven construint al·legaren que, amb les Festes del Cinquantenari de la Coronació de la Verge de la Serra (properes a la data d'inauguració de l'emissora) RM seria un bon instrument de propaganda de la celebració arreu de la Conca.

Tot i així, ningú no volia que tanquessin l'emissora al cap de poc temps de començar, com havia passat nou anys abans. Per això es preocuparen d'inaugurar l'emissora amb totes les de la llei. L'alternativa que es va poder utilitzar va ser esdevenir emissora sindical. (Fig. 2)

Finalment, les primeres emissions de prova es dugueren a terme el 10 de juny de 1956 per començar a emetre oficialment al setembre del mateix any. Tot i que encara els tràmits d'emissora sindical no estaven acabats, el dia de la gran festa es va emetre en l'ona de 1.580 kc i amb una potència inicial de 60 w. Uns mesos més tard, durant els quals RM no havia deixat de

Villa, y que se ha controlado su audición en poblaciones tan distantes, relativamente a su potencia, como Reus, Igualada y Borjas Blancas.

Sus programas de los domingos son seguidos con interés. No falta el correspondiente Noticiario de las Fiestas de la Serra, y una Sección muy bien acogida que se titula «Una preguntita bien merece una respuesta», que hasta ahora ha dado acogida al señor Alcalde, al antiguo Pliebanu Rvdo. Lufs Robinau, al Delegado Sindical Comarcal, al Jefe de Redacción de nuestra Revista y al publicista tan vinculado a Montblanch D. Arturo Llopis. Ahí nos olvidábamos de los más grandes personajes de nuestra población, o cuando menos a los personajes «más grandes», nuestros Gigantes. Tanto el serio Gigante como su grácil esposa han sostenido ante los micrófonos una jugosa entrevista, que por su éxito tuvo que repetirse. Al margen de la noticia, y quizás indiscretamente, divulgaremos que no fué posible que entraran tan altos personajes en el reducido local de la Emisora, y tuvieron que desplazarse los equipos técnicos al domicilio particular de los Gigantes. Por tal motivo se explica que ninguna persona viera a los mismos ir camino del «Pla...»

Otra sección muy difundida es el inevitable disco dedicado, que en esta ocasión se titula muy adecuadamente «Disco de la amistad», y que a juzgar por el número de dedicatorias que cada domingo se escuchan, puede estimarse como una virtud, esta de la amistad, muy difundida entre los montblanquenses.

También se escucha con gusto la sección «Noticias nuevas de archivo viejo», que nos va dando cuenta de algunos aspectos muy interesantes de la vida de antaño.

Como ha resultado tan simpática la recién nacida, no han faltado personas de buena voluntad que han constituido inmediatamente el Grupo de Socios protectores. Con una módica cuota se puede formar parte de este Grupo y las listas continúan abiertas...

Para terminar, y resumiendo, diremos que se trata de una Emisora que está presidida por el buen gusto en su programación, y que ha sido recibida con alegre alborozo por toda la población.

Y pecaríamos de ingratos si no hiciéramos constar en acta de agradecimiento a los padres y padrinos de este nuevo ente montblanquense que, desde algunas semanas, envía a los cuatro vientos y a las no sabemos cuantas ondas el querido nombre de Montblanch. Para oírlo y comprenderlo más, conecten, por favor, con la Emisora de la Conca...

AQUI, RADIO MONTBLANCH

Ha nacido una Emisora

Entre los innumerables actos que nos depara el irregular curso de la vida, resulta siempre simpático un nacimiento. En todas épocas, tierras y ocasiones es festejado con muestras de alegría el hecho de que, en un momento dado, exista algo que minutos antes no conocíamos. Por esto hoy gozosamente tomamos la pluma para dar cuenta de un nacimiento ocurrido en nuestra Villa.

En los alrededores del Pla de Santa Bàrbara nació el día 10 de junio la Emisora de la Conca, Radio Montblanch. Vino al mundo pimpante y fresca, con muchas ganas de vida, y los augurios son de que su vitalidad inicial no desmerecerá.

Ha empezado bien, sin fanfarronería que la desluzca, con modestia, pero con el propósito de ir a más y de desarrollarse hasta donde sea posible.

Técnicamente no podemos dar datos, que entran en el campo de acción de los entendidos, pero sí podemos afirmar que ahora se oye muy bien en nuestra

Fig. 2. Article sobre el naixement de l'emissora publicat a la revista Montblanch, núm. 75 i 76, 1956

funcionar, els oïdors de l'emissora de l'antiga presó van poder sentir per primer cop "les habla Radio Montblanch, emisora de la Conca. Emisora sindical número 67", en aquell moment RM era del tot legal.

Si al principi els semblava que parlaven per a les parets dels estudis, ben aviat, aquells qui feien possible RM notaren com el poble els feia costat tot escoltant-los emissió rere emissió, i enviant cartes amb preguntes (per al programa *María Nuria se dirige a sus amigas*), peticions musicals (en concret el programa *El disco de la amistad* o també conegut com "el disc dedicat"), etc.

Les hores d'emissió s'ampliaren perquè cada cop hi havia més gent que escoltava RM, perquè cada cop hi havia més entusiastes que col·laboraven amb l'emissora i perquè l'aparell que López havia construït funcionava la mar de bé.

A part de les cartes que es rebien, els qui feien possible RM també pogueren notar el suport del poble quan Albert Talavera, amb el sobrenom de Marconi, va decidir que el dia 21 d'abril de 1961 es passaria 24 hores parlant sol i davant del micro (Fig. 3). I així fou, perquè de les set de la tarda del 21 fins a les set de la tarda del 22 d'abril Albert Talavera féu un rècord històric: 24 hores parlant sense parar, sense música, sense poder dialogar amb ningú i sense llegir res. Durant les 24 hores, Marconi rebia la visita dels montblanquins, els quals el seguiren i li donaren mostres de suport.

Radio Montblanch y sus veinticuatro horas

Constituyeron un verdadero acontecimiento local y comarcal, las anunciadas veinticuatro horas de Radio Montblanch, que nuestra Emisora prosiguiendo su labor de superación en la amenidad y programación que viene siguiendo ininterrumpidamente, ofreció el viernes día 21 de Abril.

Corrió a cargo la emisión del locutor Alberto Talavera Bonet, que ha popularizado el pseudónimo de Alberto Marconi, el cual intentaba batir el record de permanencia ante un micrófono hablando, y lo consiguió totalmente. Efectivamente, habló ininterrumpida-

mente desde las 7 de la tarde del día 21 de Abril hasta la misma hora del día siguiente. Se levantó acta notarial de este singular hecho, y el locutor estuvo asistido medicamente.

Puede decirse que tanto nuestra población, como pueblos de la comarca, estuvieron pendientes de este programa, alentando continuamente al locutor y haciéndole numerosos obsequios. Alberto Marconi terminó en buen estado físico su proeza radiofónica.

Felicitemos efusivamente al locutor y a Radio Montblanch, por el éxito obtenido en este programa. Hay que señalar que del mismo y de su feliz resultado se ha hecho eco numerosa prensa y Emisoras, que lo han publicado ampliamente.

Fig. 3. Article de Montblanch, núm. 125, 1961, sobre la gesta de Marconi

Aquest tipus de *tour de force*, juntament amb el nombre de cartes rebudes, fossin peticions, consultes o cartes de felicitació, ens ajuden a fer-nos una idea de la vitalitat i l'empenta que caracteritzava RM. Però tal com una de les persones entrevistades ens ha comentat, sembla que, aproximadament, en els darrers dos anys d'existència de l'emissora, aquesta patí sinó un retrocés, sí un estancament considerable en la seva dinàmica evolutiva. El motiu principal fou que el suport escrit (guions, idees) amb què s'ajudaven els locutors va patir un descens molt considerable en la seva producció, de manera que els locutors acabaren per improvisar i, conseqüentment, el nivell i la qualitat en la locució i en la programació va restar per sota del que havia estat durant els cinc o sis anys anteriors. Com diu Josep Maria Giné:

“Una emissora pren molt de temps, demana una dedicació plena si es vol fer una miqueta bé. Jo em passava tots els diumenges assegut davant de la màquina d'escriure preparant guions. Si no ens hi haguéssim dedicat tant, RM no hagués funcionat tan bé com va funcionar”.

A RM, doncs, quan li faltà la dedicació plena del seu director (dedicació que, no sabem per què, li podrien haver brindat les altres persones i, en canvi, no van dedicar-li) entrà en una fase d'estancament, la qual suposem (ningú no ens n'ha dit res, per això estem obligats a suposar) que es podria haver traduït en una pèrdua d'oïdors.

Fos com fos, el 23 de desembre de l'any 1964 aparegué el Pla transitori d'ones mitjanes en el qual es decidí reduir el nombre d'emissores que emetien en OM, després de les nombroses denúncies que havia rebut l'Estat espanyol com a país del desordre i el col·lapse de freqüències. El Govern Civil de Tarragona, amb la llei Fraga a les mans, havia de decidir quina de les dues emissores sindicals de la província podia continuar emetent per OM. Sigui pel nombre de població, sigui per la qualitat dels programes, entre Ràdio Tortosa o Ràdio Montblanc s'optà per proposar a l'emissora de la Conca que passés a l'FM o que deixés d'emetre.

En aquells moments el nombre d'aparells receptors preparats per rebre emissions en FM era quasi nul, i adaptar els aparells tècnics de RM a aquest tipus d'emissió representava un esforç econòmic considerable. La fi de l'emissora era, doncs, inevitable, i esdevingué com ens explicava Josep Maria Giné:

“Quan es va dir de posar l'emissora en freqüència modulada, els que hi creïem no teníem ni un ral, i els que podien, no estaven disposats a posar-n'hi. Així que vam haver de tancar.”

La nit del 5 de juliol de 1965, Josep Maria Giné es va posar davant del micròfon i va fer realitat allò que la població sabia que passaria tard o d'hora: el tancament de l'emissora. Amb les paraules "*amigos: gracias y adiós*" l'emissora deixà de sonar i la població montblanquina, dolguda per la pèrdua d'un producte tan popular, tan propi i que durant tant de temps els havia unit i entretingut, va haver d'esperar disset anys fins que una altra colla de joves ben avinguts es decidissin a engegar-la de nou. Naixia RM, la veu jove de la Conca, una més de les emissores municipals de Catalunya, fenomen únic a Europa¹², que avui es pot sintonitzar al 107 de l'FM si ens trobem a qualsevol poble de la Conca de Barberà.

Pel que hem vist fins ara podem dir que RM fou una emissora que coincidí amb la línia traçada per l'estudi de Martí i Martí en el fet d'haver nascut de la il·lusió de diverses persones amb iniciativa i reconegudes dins del poble. També s'hi assembla pel fet d'haver començat emetent només un cop a la setmana "unes quantes hores el diumenge per retransmetre la missa, una obra de teatre i una audició de sardanes" (pàg. 12). Si l'emissor inicial era d'escassa potència, coincidint amb la posició de *Les emissores comarcals de Catalunya*, no era així quan va haver de tancar (aquest tema de la potència es tracta en el punt següent). Se'n diferencia, però, en el "tècnic de torn" (pàg. 12) (com despectivament l'anomena Martí i Martí); perquè el que va muntar l'emissora de Montblanc tenia uns coneixements certificats per uns estudis i una afecció a l'electrònica que l'havia portat a muntar molts receptors de ràdio des de molts anys abans de plantejar-se-li de fer un emissor.

També, com la resta d'emissores d'aquell moment, amb l'arribada de la llei Fraga va haver de plantejar-se si tancar o emetre a l'FM. Al contrari del que Martí i Martí afirma que van fer la majoria d'emissores, RM va escollir la primera opció i va restar en silenci fins a l'any del Mundial.

Potència i cobertura

Martí i Martí assenyalen que les emissores comarcals es definien com a molt poc potents, i en aquest sentit RM es diferencia lleugerament. Si bé és cert que en la seva primera etapa "l'emissoreta" del 1947 (com la defineix

12. D'aquesta manera qualifica Emili Prado el fenomen comunicatiu de les emissores municipals en la col·laboració que va fer l'any 1983 per al monogràfic de *L'Avenç* dedicat a la història de la ràdio des del 1924 fins al 1982. La citació, la podem trobar a la pàgina 55, en l'article "La ràdio en la transició democràtica: La nova improvisació" (Barcelona, gener de 1983).

Giné) no abastava més enllà de les muralles de Montblanc, la segona emissora que hi hagué a la vila va ser molt diferent.

Tot i que sabem que hi hagué diferents emissors, un molt potent, les informacions exactes de la seva potència es contradiuen. Hi ha dues versions del procés d'ampliació de l'aparell emissor: la del tècnic que el va muntar i la que en resulta d'ajuntar la resta d'entrevistes i alguns articles del butlletí *Montblanch* (Fig. 4).

La versió del senyor López és aquesta: l'emissora nasqué l'any 1956, amb 60 w de potència, que es radiaven per l'ona 1.580 kc. Al cap d'un parell d'anys es va canviar l'emissor petit per un de 100 w que va estar funcionant fins que es va incorporar, cap al final, un emissor d'un quilovat i mig. Aquest últim emissor va sortir a l'espai, per voluntat del senyor López, només 150 quilocicles per sota de la freqüència de Ràdio Tarragona (1.550 kc), de manera que la gent, buscant al dial la ràdio gran, es trobava amb l'emissora de la Conca.

L'altra versió fa així: el primer emissor tenia 40 w, però l'any 1960, després de les obres d'ampliació, l'emissor es va dotar de 500 w de potència. Quan l'emissora va tancar disposava de 1.000 w de potència, motiu d'orgull de la gent que hi treballava.

Vist això, i deixant a banda la quantitat exacta de wats, és molt normal que aquella estació de ràdio s'anomenés Radio Montblanch, emisora de la Conca, perquè sabien que amb el seus emissors arribaven a qualsevol indret de la comarca.

Amb la potència que tenien al final, que no coincideix gens amb el que Martí i Martí afirma, eren conscients que més enllà de la comarca algú els escoltava, fins i tot més enllà dels límits de Catalunya. Així ho demostra que un matrimoni de Montblanc, que aleshores festejava, es dedicés cançons a través de RM tot i que un vivia a Osca i l'altre a la capital de la Conca. Però no només això, sinó que tot sovint rebien cartes d'indrets molt allunyats, inclosos certificats de control de bona recepció des de les tres províncies de l'Aragó i, de nit, també els podien sentir des de Zamora.

Sospitem que la recepció de la senyal de RM tan lluny no devia ser gaire bona, però sí a tota la Conca, on l'orografia (mancada d'altres muntanyes dins dels límits de la comarca) permetia la lliure expansió de les ones. Enllà de la Conca, RM també tingué força ressò i la seva tecnologia, la seva potència i la seva cobertura cridaren l'atenció a Ràdio Reus, la qual va voler utilitzar l'emissora construïda pel rellotger de Montblanc com a segona emissora per si la seva fallava.

NUESTRAS ENTREVISTAS:

Con el Director de Radio Montblanch

Inminente la inauguración de las nuevas instalaciones de Radio Montblanch. Son cuatro años de labor en pro de nuestra Villa. Hoy es ya una palpable realidad gracias al esfuerzo común de un grupo de montblanquenses cuyo frente figura D. José M.ª Giné Roselló y como técnico D. Eduardo López. Tenemos el propósito este mes de asomar en estas páginas las impresiones que nos dará su director, de estos cuatro años de lucha.

—¿Fueron verdaderamente difíciles los primeros tiempos?

—Sí, fueron difíciles ya que empezamos con una modesta subvención que no llegó ni a cubrir el importe de la primera emisora de cuarenta vatios.

—¿No es cierto que encontraron más colaboración entonces que ahora?

—Pues sí, y no. Al principio las necesidades eran más pequeñas y la colaboración suficiente, hoy poseemos una Emisora de quinientos vatios y las necesidades se han multiplicado, mientras que la colaboración sigue siendo la misma, ya que el número de abonados que nos apoyan incondicionalmente no ha aumentado.

—¿A qué cree que es debido el no aumento de socios?

—A que en nuestra lista de abonados colaboradores faltan muchos de aquellos que no deberían faltar, mientras que tenemos en ella a muchos cuyo nombre sorprende y al mismo tiempo admira por el callado amor a las cosas de nuestra Villa que representa. No obstante hay socios y también no socios que nos han ofrecido su trabajo y colaboración completamente desinteresada.

—Algunen dijo que Montblanch es «flor de un día». ¿A qué cree es debido el éxito alcanzado por la Emisora de la Conca?

—Todas las cosas son «flor de un día» mientras no existe una constancia y un espíritu de sacrificio como tienen los compañeros que integran Radio Montblanch ya que todos sienten un afecto por nuestra Villa y lo que ella representa para todos. Aparte de ello hay muchísimas cosas en Montblanch, el BOLERIN es una de ellas, que demuestran que no son «flor de un día».

—¿Dónde adquirieron el aparato emisor?

—El aparato emisor es obra y gracia de D. Eduardo López sin cuya colaboración, sin cuyo esfuerzo y sacrificio Radio Montblanch hoy no existiría. Así como tampoco existiría sin los esforzados locutores y colaboradores en general.

—Una última pregunta: ¿Piensan ampliar las horas de emisión.

—Sí, empezamos solo tres horas los días festivos, ampliamos luego a los jueves por la noche, seguimos con emisiones diarias y hoy hacemos ya dos emisiones cada día. Nuestra meta es conseguir emitir desde las doce del mediodía a las cuatro de la tarde y de las ocho a las doce de la noche. Creemos que esto conseguido, Radio Montblanch habrá llegado a su meta en lo que a horas de emisión se refiere.

De todo corazón unimos nuestro sentir e incondicional apoyo a Radio Montblanch para que así aunados podamos lograr dar un rotundo mentis al tópico de «flor de un día» que atribuyen a nuestra Villa.—J. PEDROL.

Fig. 4. Entrevista a J.M. Giné a la revista Montblanch, núm. 115, 1960

INFRAESTRUCTURA TÈCNICA I MATERIALS

Condicionaments tècnics

La tècnica de base de RM ja hem dit que era molt bona. Desconeixem les marques, els models, els preus i tota la informació però, en aquest aspecte, tothom coincideix: RM se sentia bé, se sentia lluny i estava construïda com una emissora de ràdio, “no com la joguina de 1947. Allò era una caixa i l'altra una emissora de cap a peus” (Josep M. Giné).

Sabem que la capacitat d'inversió en tecnologia era nul·la i amb el pas dels anys, tot i que no va millorar en gairebé res, no els permetia comprar ni invertir en productes tecnològics nous. Per això, l'Eduard López s'encarregava de construir nous aparells que s'adaptaven als nous temps i a les noves necessitats programàtiques. Molts recorden un magnetòfon de cinta oberta que l'Eduard va construir per poder enregistrar entrevistes (com la que li van fer a Enric Guitart quan va representar a la comarca *Las manos de Eurídice*).

Els magnetòfons —López ens assegura que n'hi havia un parell— eren enormes, pesats i difícils de tragar. En aquest sentit, RM era aliena a les millores tècniques i tecnològiques del sector, perquè funcionava amb uns aparells fets a casa, però molt funcionals i altament efectius.

Pel que fa a aquest aspecte, el que Martí i Martí anomena “indigència tecnològica” (pàg. 20) no es donava a RM. No disposaven d'unitats mòbils, ni de telèfon que sortís per antena, però allò imprescindible per sortir a l'espai funcionava, i funcionava bé. Com diu Bulló:

“Si no hi hagués hagut una persona amb la voluntat i el treball i el sacrifici i les hores (i els diners!) que va costar al senyor López, Montblanc no hagués tingut mai una emissora”.

Estructura física de l'emissora

RM es va ubicar a la primera planta de les antigues escoles, junt a l'edifici de l'expresó del partit, que actualment es troba al núm. 2 del carrer de la Pedrera. Això fou possible gràcies a l'Ajuntament, ja que l'edifici estava sota la seva protecció. La ubicació de l'emissora no responia a un criteri estratègic que els permetés un major contacte amb el públic (com es planteja Martí i Martí), perquè aquest era l'únic lloc que l'Ajuntament els ofería i el públic hagués respost igual en un àtic que a l'altra punta del poble.

Tot i així, aquell primer local els permetia ser visitats pels oïdors, als quals es deixava xafardejar per l'emissora o presentar-s'hi per tal de demanar el “disc dedicat” (una de les majors fonts d'ingressos de l'emissora). La presència del públic a l'emissora es féu tan important que, com es pot

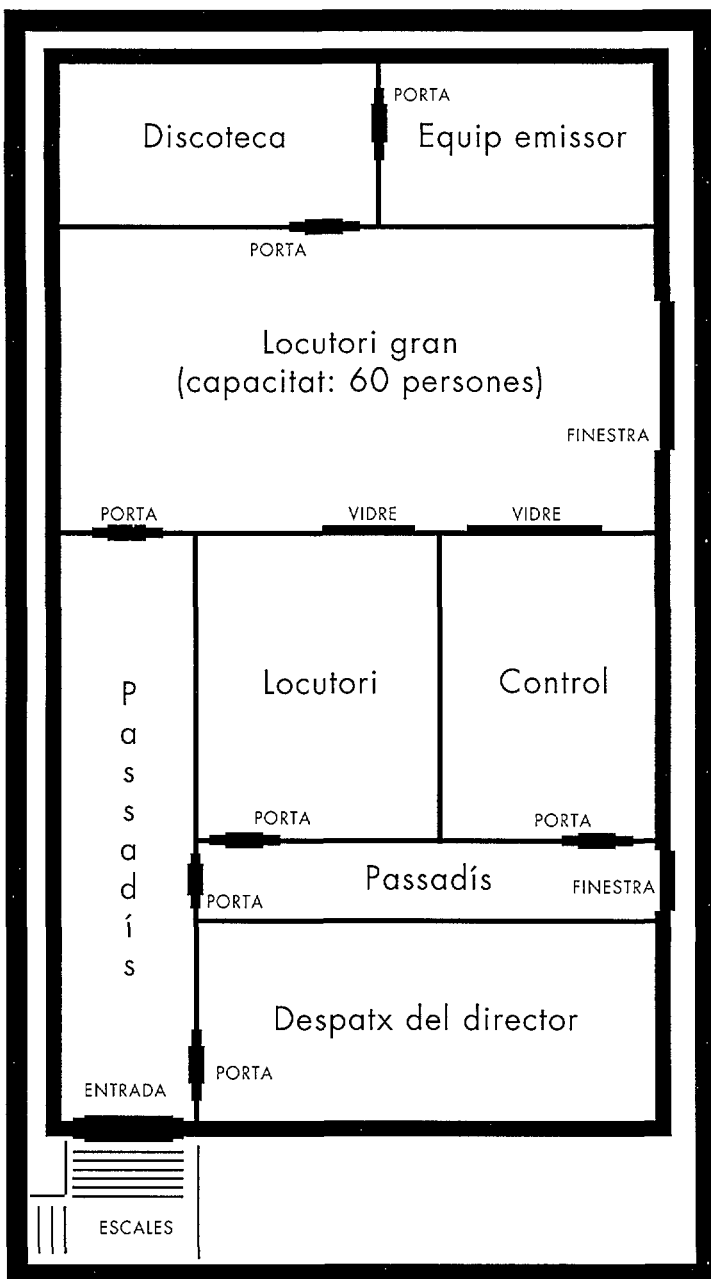

Fig. 5. Plànol fet per J. Bulló en un intent de reproduir la disposició dels estudis de RM

veure en el plànol (fig. 5), es va habilitar una sala amb capacitat per a seixanta espectadors.

L'absoluta proximitat que hi havia entre l'emissora i l'església de Santa Maria els permetia connectar emissora i parròquia a través d'un únic fil amb el qual es feia possible la retransmissió de l'ofici. Si no hi haguessin hagut escassos metres de separació entre els dos edificis, probablement l'emissora de la Conca no hagués pogut oferir les misses als seus oïdors, perquè la seva tecnologia no els permetia fer connexions sense cable.

La banda de l'antiga presó on s'ubicaren els estudis estava plena "d'andròmines" propietat del consistori, de manera que entre tots plegats van haver de guanyar terreny a la sala per tal de poder condicionar-la. Joan Bulló descriu l'emissora així:

"En un principi era una taula corcada, amb dues cadires que no s'aguantaven. Un tocadiscos damunt de la taula, un micro i l'aparell amplificador. Més endavant van fer un quartet separat per un vidre, un plat a cada costat, un parell de micròfons i, encara més endavant, una instal·lació que permetia treballar de cara al públic".

Els micros, la taula i els tocadiscos es trobaven dins d'una habitació que feia la funció de control, la qual amb prou feines sobrepassava els 4 m². En aquesta petita habitació, també s'hi trobava l'amplificador. Com assenyala la citació anterior, les instal·lacions de RM van patir contínues reformes inclosa una gran ampliació feta l'any 1960, celebrada amb tanta transcendència que el diari local se'n feu ressò (fig. 6).

Així, doncs, primerament tenim una primera planta dividida en dues parts; una, acomplia la funció d'emissora radiofònica i, l'altra, de traster. A la part de l'emissora, s'hi trobaven, en un principi, dues estances: una cambra petita per als aparells emissors i una altra que feia d'estudi.

Deixant de banda el traster del consistori, a l'espai de l'emissora, poc després es feren modificacions i entre les dues estances que abans assenyàvem s'hi construí una petita habitació, coberta amb vidres transparents per tal que qui pugés a l'emissora pogués veure les instal·lacions i com treballaven els locutors. Amb el temps, també es féu una divisió de l'estudi existent de manera que es va configurar una part de locutori i l'altra de control, i així qui havia de parlar sols s'havia de preocupar de l'elocució, mentre un altre s'ocupava de la part tècnica. Tot i així, el locutori també disposava d'un tocadiscos, la qual cosa ens fa pensar que es podia radiar des del locutori amb alguns controls a la mateixa sala durant les hores de

INAUGURACION DE LAS OBRAS DE AMPLIACION DE LA EMISORA RADIO MONTBLANCH

El domingo día 12 de junio se efectuó en nuestra Villa un acto de suma trascendencia: la inauguración de las nuevas instalaciones de la Emisora Sindical Radio Montblanch.

Hagamos un poco de historia. La Emisora dió sus primeros balbuceos hace cuatro años en un local harto deficiente. Se emitía entonces cada día festivo en periodo de pruebas. Sin embargo y gracias al celo de su director y colaboradores—inasequibles al desánimo—muy pronto (tres años es un tiempo relativamente corto) las emisiones en los días laborables fueron una realidad. Con anterioridad empero se había logrado una emisión el jueves por la noche.

He aquí la historia. Pequeña, pero maravillosa historia de nuestra Emisora. ¿Que falta algo? Mucho. Pero todo, completamente todo, quebraderos de cabeza, lucha, fatiga, trabajo, etc, etc, resulta una pequeñez ante la palpable realidad de hoy. Tengamos en cuenta que lo que se hace con ilusión, amor, en una palabra: alegremente, y más aún cuando redunde en beneficio de todos, por difícil que haya sido, por sacrificios que haya costado, es y será nuestra obra predilecta. Sería lamentable ingratitud si pasáramos por alto el apoyo prestado por gran número de industriales y principalmente por el Ilmo. Ayuntamiento.

Asistieron al acto inaugural el Delegado Provincial de Sindicatos y Consejero Nacional, camarada Francisco Aromir, que ostentaba la representación del Gobernador Civil y Jefe Provincial del Movimiento, el vicesecretario de Obras Sindicales camarada Eduardo Serres y el jefe de Servicio de Información y Publicaciones Sindicales, camarada Juan Cusidó. Con las autoridades locales se trasladaron a la Emisora, donde fueron recibidos por el Director de la misma Don José M.ª Giné y por Don Eduardo López.

Igualmente esperaban a las autoridades el reverendo Sr. Plebano D. José Farré y un nutrido público de nuestra Villa que llenaba totalmente el local.

Tras visitar las nuevas instalaciones, tuvo lugar en la sala de estudios el acto inaugural haciendo uso de la palabra el Delegado Sindical Comarcal, camarada Antonio Sanahuja, quien destacó el hondo significado del acto que se estaba celebrando. Seguidamente el Alcalde Don José Montar habló sobre la perfecta hermandad que debe existir entre Montblanch y su comarca, hermandad que aumentará por obra de la Emisora Sindical.

A continuación el director de la Emisora, evocó los tiempos difíciles de la fundación en 1956, año del Cincuentenario de la coronación de la Virgen de la Serra. Tras elogiar el entusiasmo del técnico de la emisora Sr. Eduardo López, terminó diciendo que Radio Montblanch estaría siempre al servicio de la Fe, la Patria y el Amor. Cerró el acto el Delegado Provincial de Sindicatos y Consejero Nacional camarada Aromir, quien expresó su íntima satisfacción al asistir a esta inauguración, destacó la decisiva influencia que tiene la Radio al penetrar en todos los hogares y terminó diciendo que el éxito de la emisora depende de la colaboración de todos, llevando a ella la inquietud general.

Todos, en sus respectivas peroraciones, felicitaron al Director y colaboradores por las nuevas instalaciones.

Este fue el resumen del acto de inauguración. Acto sencillo, sin artificio, como corresponde a nuestra dual Villa. Radio Montblanch inició su emisión extraordinaria a las ocho y media de la mañana, terminando a las doce de la noche. Fue una jornada vibrante, que permanecerá imborrable en nuestro corazón.

F. J.

Fig. 6. Article de Montblanch, núm 116, 1960, referent a les obres d'ampliació de RM

programació musical, on el locutor no necessita d'algú que l'ajudi a la sala de control.

Les modificacions, però, no s'acaben aquí, perquè quan s'aconseguí recollir els primers diners, es donà el tret de sortida del que al cap de poc temps conformaria una part nova dins dels estudis: la discoteca, la qual, tot i tractar-se d'un espai no superior al metre quadrat, podria haver acollit més de 4.000 discos.

RM coincideix amb les emissores comarcals que Martí i Martí analitza en el fet que només tenia un estudi de ràdio, si entenem l'estudi de ràdio tal com el defineix Martí i Martí:

“Entenem per estudi l'habitació doble composta pel control de so i el locutori o espais semblants que puguin allotjar la producció tècnica d'un programa sigui del tipus que sigui”.
(pàg. 21)

Si anem més enllà, podem entendre que RM tenia dos estudis, perquè, a part de la suma locutori-control, tenia la sala on cabien seixanta persones que disposaven d'un micròfon de peu. Això vol dir que l'emissora tenia dos locutoris i un control comú. El primer locutori era on es treballava tancats i l'altra on es feien programes de cara al públic.

L'estudi de RM (el que coincideix amb la descripció de *Les emissores comarcals de Catalunya*), al contrari d'allò que afirma Martí i Martí, no va patir exactament un procés d'unificació entre locutori i controls, sinó que en part sí i en part just al contrari, com ja hem explicat.

En la descripció de l'espai de l'emissora, també és convenient fer menció que just acabar de pujar les escales i a punt d'obrir la porta dels estudis (que es trobava a la mà dreta del replà), hi havia, a l'esquerra, el despatx del director, que no era cap altra cosa que una petita sala on es trobava l'únic aparell telefònic de tota l'emissora i un arxiu amb guions, documents i fitxers que actualment s'han perdut.

Dotació tècnica i estat del material

Els elements tècnics que configuren una emissora, local o no, s'han d'estudiar agrupant-los en dues menes diferents; d'una banda, els aparells d'alta freqüència i, de l'altra, els de baixa.

El senyor López ens ha dit que, pel que fa al material de baixa freqüència, l'emissora disposava de tres micros (dos al locutori tancat i un, de peu, a l'altre), tres plats (dos a control i un al locutori tancat), dos magnetòfons que ell mateix

va construir i una platina anglesa. Tots aquests materials els va adquirir en un magatzem especialitzat en aquesta mena d'aparells.

D'altra banda, el material de l'emissor, el conformava un compressor, un llum (li deien el pop) i l'antena que es va instal·lar al lloc més alt de la vila: el Pla de Santa Bàrbara. Tots aquests aparells (excepte el llum, que va valdre 6.000 pessetes de l'època), els va construir Eduard López a partir dels seus coneixements d'electrònica i amb peces que comprava d'estraperlo als vaixells. El senyor López recorda que l'aparell emissor resultava més gran que una nevera de talla mitjana i que la caixa on es va posar la van fer entre ell i un planxista del poble. El llum, que sempre semblava que hagués de trencar-se les nits de tempesta, sobretot quan es treballava amb 1.000 kw o 1.500 (no ho sabem del cert). Aquest llum, però, no va durar els nou anys de RM i la vegada que es va haver de canviar s'hagué de fer un gran esforç econòmic.

Discoteca, matèria primera

Així com en la primera etapa de RM, l'any 47, es van fer servir discos de companys i amics dels fundadors, discos que es van poder reunir durant els últims dies abans de posar en marxa l'emissora i que al cap d'un mes es van tornar tots als seus propietaris perquè l'emissora havia deixat de funcionar, quan es va pensar a reviuir RM, l'any 56, es va voler fer d'una manera més seriosa. Però els diners eren un problema.

Una emissora petita i sense capacitat econòmica com era RM no podia adquirir tots els discos que sortien al mercat en els anys que l'emissora va funcionar, ni tampoc podia disposar d'aquells que la gent volia dedicar i que havien sortit abans d'inaugurar l'emissora.

Davant d'aquest problema Joan Bulló va proposar una interessant sortida: Francesc Contijoch, veí de Montblanc i un dels primers locutors de RM quan va funcionar l'any 47, estava treballant a Ràdio Barcelona de muntador. A ell, se li enviava setmanalment una llista de les vint cançons que sonaven molt en aquell moment, una cinta d'una hora i 50 pessetes perquè pagués a algun dels seus tècnics la feina de gravar aquestes cançons i enviar-les a Montblanc.

Com que la gent es va bolcar a anar a l'emissora per demanar discos que dedicaven als seus amics i als seus familiars, i pels quals pagaven 5 pessetes, amb el temps RM va aconseguir prou diners com per començar a comprar els senzills i els elepés que van anar formant la discoteca sense haver de recórrer a la discoteca d'altri.

Els discos, que aleshores podrien valdre 75 pessetes, si els compraven a la discogràfica Saltó, de Valls, només els en cobraven 50 i cada setmana els regalava la novetat. Després de nou anys de recollir discos, quan els van fer tancar l'any 65, tenien, depenent de l'entrevistat, al voltant de 2.000 discos, uns 3.000 discos o, també, més de 3.000 discos entre senzills i de llarga durada.

Bulló explica que, un cop prohibides les emissions, es va posar a la venda el material de la discoteca de RM, però com que no es van vendre tots els discos, els que van sobrar es van quedar a l'Ajuntament i més tard servrien de fil musical a la piscina de la vila. Malauradament, una nit, algú que s'avorria va saltar la tàpia de la piscina, va agafar els discos i els va fer servir de plat volador. L'endemà, els van trobar tots fets malbé perquè s'havien mullat, enganxat entre ells i la calor del matí va acabar de desgraciar-los. Eren discos de 78 rpm, entre els quals hi havia la sintonia de RM. Aquesta vegada no es tractava de *Carmen*, sinó de la guitarra d'Alfred Hitchman.

La discoteca es va organitzar per fitxes, de les quals n'hi havia dues còpies, una a l'emissora i l'altra a casa del senyor Giné. Aquestes fitxes ordenaven els discos segons cantant, orquestra i títol (de la cançó o del disc). Ningú no sap què se'n va fer dels dos fitxers de la discoteca.

ESTRUCTURA ORGANITZATIVA

Estructura

L'organització interna de RM era molt simple. No hi havia cap de programació, ni cap d'informatius, ni encarregat de la publicitat; senzillament tothom feia de tot i només tres persones tenien un càrrec diferent al dels altres i per raons molt concretes. Josep Maria Giné n'era el director perquè així es va decidir una mica entre tots. Josep Maria Contijoch (germà de Francesc, que treballava a Ràdio Barcelona de muntador) n'era l'administrador. No ho devia fer tan malament si actualment és el director de la Caixa de Tarragona a Montblanc. Eduard López va ser l'única persona relacionada amb RM que tenia coneixements en la matèria tècnica i electrònica.

L'organigrama de RM tenia, doncs, aquesta forma (molt diferent de les que acostumaven a tenir les emissores que ha estudiat Martí i Martí):

Ràdio Montblanc

Director ————— Administrador ————— Tècnic

Locutors

Director, administrador i tècnic

Com a director, la tasca d'en Giné era donar la cara com a màxim responsable de l'emissora sindical SIPS 67. Més enllà d'això, Giné no tenia cap autoritat per damunt de la resta de persones que estaven a l'emissora perquè entre tots ho decidien tot. Val a dir que Josep Maria Giné va dedicar moltes més hores que els seus companys a preparar programes, perquè ell era qui, combinant la seva feina d'advocat amb la de director de RM, es "passava el cap de setmana assegut a la màquina d'escriure preparant guions per a la major part de programes que els companys llegien" (Giné).

No feia ell els guions perquè així li ho exigia el seu càrrec, sinó perquè potser és el que s'hi va dedicar més, perquè potser tenia més temps, més ganes o més idees. Sigui com sigui, "a qui li toqués anar a buscar la clau a casa del senyor Giné per obrir l'emissora a les vuit del matí, ja podia recollir els guions que es llegirien aquell dia" (Bulló).

Els únics privilegis de què va gaudir com a director foren: assistir a una reunió d'emissores sindicals que es va dur a terme a Madrid, presidida per Luis Romero, actual col·laborador d'ABC; llegir la notícia comentada cada diumenge (com si de l'editorial d'un diari es tractés) i cobrar 375 pessetes més que els seus companys (perquè ells així ho van decidir).

La feina de Josep Maria Contijoch, l'administrador, era únicament encarregar-se dels comptes, i ho feia amb tota la confiança dels seus companys. No hem sabut res de quina mena de números feia, ni d'on són els papers que va escriure. Sabem, però, que esdevenir emissora sindical implicava realitzar una sèrie de pressupostos que abans feien, però, com diu Giné, "a la nostra manera". Com que l'emissora es definia com a un servei per al municipi i per a la comarca, sense cap mena d'intenció lucrativa, la major part dels beneficis econòmics es destinava a la inversió en la mateixa emissora (discos, bàsicament) i només al final, en els sous que es van decidir per als col·laboradors, ja que d'alguna manera se'ls havia de compensar les moltes hores que dedicaven a l'emissora.

El càrrec d'Eduard López, tècnic, era el més especialitzat de tots. Ell, tot i que en alguna ocasió es va posar davant del micròfon, solia dedicar-se només a vetllar pel bon funcionament de l'emissora, supervisant els aparells que ell mateix havia construït. Amb els anys anava construint nous enginyers destinats a l'emissora, com per exemple uns magnetòfons portàtils de cinta oberta. La seva dedicació a la ràdio era tal que, com diu Bulló:

"Més d'un cop l'anàvem a buscar a la feina perquè algun aparell no acabava de funcionar del tot bé, i ell no s'ho pensava gens

en tancar la rellotgeria i anar corrents a solucionar el problema, per poc urgent que fos”.

Tot i així, la seva contribució econòmica a l'emissora el feien tan important com el mateix Giné, i en certa manera ell feia també de màxim responsable de l'emissora en actes com les reunions sindicals a Madrid, on va assistir una vegada en representació de RM.

PERSONAL I FUNCIONS

Nivell cultural i formació professional

En el moment en què Badia, l'any 47, va dir de muntar una emissora, com que era més per entretenir-se que per fer res seriós, no es va plantejar si els que havien de parlar per l'emissora havien de tenir bona veu, bona locució i d'altres requisits; senzillament va convidar els seus amics a divertir-se amb l'aparell i no es va plantejar res més. En canvi, Eduard López va fer córrer la veu que tornaria a funcionar RM i que es necessitava gent amb ganes de col·laborar-hi. Núria Martí ho recorda així:

“Vam anar a casa del senyor López unes quantes persones i ens van fer posar davant del micro, llegir una mica i d'aquella feta la Trini Carreres, l'Angelina Plans i jo vam passar la prova i vam ser les primeres tres locutores de la nova etapa de RM”.

Tot i que aquí la Núria es descuida de dir qui eren els locutors que també van engegar amb RM, ens està dient que en aquesta nova etapa hi havia un interès per trobar gent del poble que ho fes mitjanament bé, que sabés llegir i que tingués una veu, sinó bonica, que s'entengués i sonés bé. En aquest sentit s'endugué la palma Maria Núria Solé, sobre qui tothom coincideix a dir que ho feia molt i molt bé en el seu consultori femení *María Nuria se dirige a sus amigas*.

A RM no hi hagué, però, cap persona que hagués estudiat res relacionat amb el món de la ràdio, excepte Xavier Pedrol, que estava estudiant Periodisme quan va entrar a l'emissora. Un cop acabada la llicenciatura Pedrol va rebre l'oferta de treballar a Ràdio Popular de Reus i d'aquí a RNE a Tarragona. Tret d'aquest cas la resta de components de RM eren simples afeccionats que només van cobrar per la seva feina els darrers anys de funcionament de l'emissora. Fora de Joan Bulló, cap dels que van treballar a RM no havia estat mai en una emissora anteriorment.

Tot i així, tots els components de RM, en les dues etapes, tenien un nivell cultural molt bo, perquè tots ells, homes i dones, havien estudiat alguna

cosa o ho estaven fent: Giné era advocat, Rossita Rosselló estava estudiant Magisteri, Bulló havia estudiat fins al batxillerat, Núria Martí treballava d'administrativa, Maria Núria Solé havia estudiat fins al batxillerat i era una devoradora de llibres, etc.

Cal dir que molts dels que van presentar-se per col·laborar amb l'emissora havien tingut relació anteriorment amb el món de l'espectacle (aspecte que també destaca Martí i Martí en el seu llibre), perquè qui més qui menys havia participat amb l'Orfeo o amb la colla que feia teatre al poble. El cas més significatiu en aquest sentit era el de Bulló, que havia estat cantant.

Ens ha semblat curiós que tots els entrevistats confessessin que no havien fet cap mena de preparació per a la seva nova feina. No ens referim a haver passat per l'Escola Professional de Ràdio ni per les Estaciones Escuela del Frente de Juventudes, sinó al simple fet de practicar l'exercici que tot el que treballa o ha treballat a la ràdio no s'ha salvat de fer: el del llapis a la boca per millorar la pronunciació. Aquesta falta d'interès per prepepar-se com a locutors, encara que *amateurs*, es contradiu amb aquella il·lusió de López per fer una bona emissora i el temps que dedicava en Giné “perquè des de les emissores grans no diguessin: mira què fan aquests poca pena”.

Procedència geogràfica i domini lingüístic

En aquest punt RM no es diferencia gens de la resta d'emissores protagonistes de l'estudi de Martí i Martí. La gent que estava a l'emissora era gent de la vila de Montblanc, en la seva majoria, i molt pocs procedien d'altres pobles de les rodalies. Tots eren catalanoparlants nascuts a la Conca i de família catalana. Només el senyor Eduard López era castellanoparlant, cosa que li hauria representat un avantatge perquè RM emetia en castellà, però la seva tasca dins de l'emissora no el va posar gaires vegades davant d'un micròfon.

Multiplicitat de funcions: de tot una mica

No tothom tenia a RM un programa fixat, més aviat la gent col·laborava anant a l'emissora les hores que li anava bé i participava llegint els guions que Giné havia escrit o improvisant sobre la marxa:

“En aquells primers moments ningú no tenia un programa propi, més aviat treballàvem per hores: jo aquesta setmana puc venir de vuit a deu. Si un faltava m'hi posava jo o s'hi posava un altre...”. (J. M. Giné)

Davant del micròfon, doncs, tothom feia de tot una mica, i més encara durant els primers anys de funcionament. Amb el pas del temps, s'anaren consolidant programes de molt d'èxit amb un locutor específic, com és el cas de *María Nuria se dirige a sus amigas* o aquell programa on Lluís Vives feia les cròniques de la història de la Conca, o el programa del dijous a la nit en què Joan Bulló posava sarsueles...

Tots contribuïen aportant idees i fent guions i entre tots discutien els canvis de programació i l'ampliació de l'horari d'emissió. Amb l'emissora enviant senyals a l'espai, una persona que en aquells moments no locutava podia estar fent de tècnic, perquè tothom dominava la forma de funcionar els aparells.

On sí que tothom feia de tot una mica era en el manteniment de l'emissora. El senyor Giné ens va explicar que escombrava l'últim a tancar i el que engegava l'emissora era aquell que posava en marxa l'estufa.

PROGRAMACIÓ I HORARIS

Els horaris d'emissió

RM l'any 47 emetia només el diumenge i els dies festius durant prop de cinc hores. A la Rossita Rosselló, li sembla que començaven a les deu i acabaven a les tres del migdia. Una franja horària que els permetia connectar amb moltes llars de la vila perquè era el moment en què tota la família es reunia al voltant de l'aparell de ràdio, sense que això els impedís anar al cinema o sortir a fer un volt. Els horaris de les diferents activitats no coincidien amb el de la ràdio. A més, amb aquest horari els companys que van posar en marxa l'emissora podien alternar el seu nou entreteniment amb els seus horaris d'estudiants o de treballadors.

En canvi la RM de l'any 56 va anar ampliant els seus horaris gradualment. En un principi es va tornar a la vella fórmula del diumenge i els dies festius i al final ja eren les 24 hores, malgrat que no totes les nits hi havia algú fent programa, de fet els buits nocturns eren omplerts amb una connexió amb RNE. Veiem ara el progrés de la programació de RM en el següent esquema:

1956 (període de proves): diumenges i festius algunes hores al matí

1956 (emissions definitives): diumenges, festius des de les deu del matí a les 7 de la tarda i dijous a la nit

1959: una emissió diària durant tots els dies feiners de les vuit del matí a les dues de migdia i diumenges i festius tot el dia.

1960 (a partir de la festa d'ampliació de l'emissora): dues emissions diàries, una al matí i l'altra a la tarda i diumenges i festius tot el dia.

Martí i Martí fa menció com a motius definidors de l'increment o disminució de l'horari d'una emissora comarcal de l'augment de plantilla, la competència amb la televisió a les hores del vespre o la disminució de les condicions de propagació de l'ona mitjana a la nit. En canvi, la gent de Montblanc defensa que l'increment de les hores d'emissió era causat pel fort consum que la gent de la vila feia dels programes de RM. Si hi haguessin hagut oïdors nocturns possiblement RM hagués emès durant la nit (s'ho podien permetre perquè l'Ajuntament pagava la llum que gastava l'emissora).

Com la majoria d'emissores comarcals i locals de l'ona mitjana, RM també era una emissora "matinera" (pàg. 44). Com ja hem dit abans, començava a emetre a les vuit del matí.

Les fonts de producció

Segons la classificació de la "paternitat del producte radiofònic" (pàg. 45) que estableix Martí i Martí —pròpia, imposada pel funcionament dintre d'una xarxa, o bé forana—, RM es va definir sempre com una emissora que volia mantenir-se fidel a ella mateixa. Per això va mirar d'esquivar sempre que va poder les imposicions com a emissora sindical i no va radiar mai cap producte que no fos elaborat per la gent de l'emissora.

En aquest sentit RM no segueix la tònica marcada per la majoria d'emissores estudiades per Martí i Martí, una línia que l'estadística defineix així:

	<i>model de Martí i Martí</i>	<i>RM</i>
programes propis	60-80%	més del 80%
programes de la xarxa	20-50%	com a molt el 15%
programes forans	menys del 10%	0%

Aquestes xifres poden semblar un xic exagerades si tenim en compte que RM era una emissora sindical, i com a tal havia de seguir unes pautes imposades des d'Àvila. El tema d'emissora sindical, ja el tractarem en el punt 9, però ara avancem que RM va prescindir de molts productes que hauria d'haver radiat com a emissora sindical.

Com a exemple d'això, adjuntem un feix de guions que Josep Maria Giné va rebre, l'any 58, com a director de RM i que va restar tancat fins que nosaltres l'1 d'abril de 1995 vam obrir per fotocopiar-lo. Ell mateix ens confessà que molts paquets com aquests i similars, tal com arribaven els guardaven per no fer-los servir mai. Això explica que el percentatge de programació de xarxa no sigui tant elevat com hauria d'haver estat en realitat.

Tipus de programació

La RM que l'any 47 es podia escoltar era una ràdio formada per dos elements exclusius: música i informació. Una informació que es llegia directament retallada dels diaris i les revistes, d'àmbit comarcal i nacional, que es podien rebre a Montblanc en aquell moment. Això va canviar molt amb el model de ràdio que es va anar consolidant a l'emissora de la Conca. Tot i que els tres tipus de programes bàsics de RM continuaven sent el de totes les emissores del moment, no tan sols locals o comarcals, també les grans emissores partien dels tres pilars: informació, música i participació. Però a RM hi havia quelcom més que això:

Tipus de programa: nom o contingut del programa (als entrevistats, els va ser difícil recordar tots els noms dels programes)

Informatius: *Noticias nuevas de archivo viejo*, informació cada migdia, *Noticia comentada* de cada diumenge

Educatiu: *La agrovítica*, dedicat als pagesos, cada dimarts, i un espai dedicat al cinema cada dijous

Culturals: història de la Conca, *Una pregunta bien merece una respuesta*

Esportius: cada dilluns, resum de la jornada futbolística

Espectacles: festivals per al públic per tal de recollir diners

Consultoris: *María Nuria se dirige a sus amigas*

Religiós: ofici del diumenge i sermó de mossèn Cambra

De participació: disc dedicat, concursos, *Café, copa y puro*

Serials dramàtics: adaptació de les *Llegendes* de Bécquer.

Musicals: disc dedicat, programa de sarsuela presentat per Bulló, programació vespertina on sonaven discos l'un darrere l'altre sense presentació, programa de música clàssica

Campanyes benèfiques: reconstrucció de l'església de Sant Josep, recollida de diners pels aiguats de Rubí de l'any 62, ajuda a una família molt pobra de Montblanc que havia de pagar l'operació d'un fill... (Fig. 7)

Ningú no recordava exactament el nombre d'hores que es dedicaven a cada tipus de programa i, en el percentatge de la programació que s'omplia amb cada tipus de programa, es contradeien considerablement. Però hem de pensar que RM, pel fet de ser una emissora amateur i pel fet de no ser especialitzada, es devia ajudar en la música, les informacions i l'entreteniment (tinguessin els programes la forma que tinguessin), perquè això és el que la gent més ha confessat que consumia.

A continuació farem un breu resum del programes que la gent millor recordava:

Les *Noticias nuevas de archivo viejo* eren comentaris que es feien a partir de les notícies que Giné extreia d'un volum antic d'*Aires de la Conca*, datat de 1923. Les notícies que comentaven, ells creien que es podien aplicar a la realitat social (que no política) del moment.

Lluís Vives era l'encarregat de redactar unes cròniques sobre esdeveniments històrics de la comarca. Com Giné deia: "La història dels comtes-reis ja la sap tothom, però aquesta no."

Café, copa y puro era un programa com els que ara s'anomenen magazins. Es tractaven temes diversos i s'amenitzava amb acudits i música.

La labor benéfica de «Radio Montblanch»

La emisora local, que muy acertadamente se titula además «Emisora de la Conca» puesto que es la primera y única difusora etérea de la comarca, no limita su actividad a programar noticiarios, actos religiosos, música, conferencias, notas deportivas, entrevistas, etc., formando con todo ello una extensa gama de divulgación cultural, sino que asimismo siente preocupación por las tareas benéfico-sociales, como recientemente ha quedado patente en diversas ocasiones.

No hace mucho que, atendiendo indicaciones llegadas hasta la Emisora por medio de algunos radioyentes, abrió una suscripción con el fin de auxiliar a una familia menesterosa. El producto de la recaudación excedió de 17.000 pesetas, lo cual permitió que la persona afectada pudiera ser trasladada a un centro asistencial y lograr una notable mejora en su dolencia, que había adquirido caracteres de mucha gravedad.

Poco después, al producirse las catastróficas inundaciones del Vallés, en continuas llamadas durante prolongadas sesiones, se llegó a obtener la importante cantidad de 95.497'05 pesetas, que fue cursada a las autoridades superiores provinciales para darles el destino apropiado.

A los pocos días «Radio Montblanch» dió cuenta de otro caso apremiante, tal como el de una familia muy modesta, con cinco hijos, a la que les nació una niña que no podía ser vestida ni alimentada, peligrando su sobrevivencia por falta de recursos. Mientras se estaba radiando la llamada, por el teléfono de la Emisora ya se estaban recibiendo avisos de donativos en ropas y efectos, cuyo valor se aproximó a las 5.000 pesetas.

Ultimamente ha colaborado con todo interés, como ha venido haciendo en años anteriores, a la propaganda para la colecta del «Domund».

Consignamos con satisfacción estas informaciones, porque a la vez que son un signo de la utilidad que presta «Radio Montblanch», son reveladoras del elevado sentimiento caritativo de nuestros conciudadanos y de vecinos de los pueblos hasta donde llegan las ondas de la «Emisora de la Conca», que también cooperan a los requerimientos que con tan loables fines se han hecho por la voz de «Radio Montblanch».

Fig. 7. Montblanch es fa ressò de les campanyes benèfiques de RM. Núm. 142 i 143, 1962

Noche de zarzuela era un programa presentat per Joan Bulló, no se sap si el dimecres a la nit o el dijous.

Una pregunta bien merece una respuesta es va pensar com a programa d'entrevistes on cada setmana hi hauria un convidat diferent: l'alcalde, el capellà, el tinent de la Guàrdia Civil i, fins i tot, els gegants de Montblanc van respondre davant del micro a les preguntes dels locutors i de la gent del poble que s'adreçava fins a l'emissora.

La retransmissió de la missa dominical es va pensar en un primer moment per omplir hores del diumenge, però amb el pas del temps es va convertir en un dels programes més tradicionals de l'emissora, alhora que també era un bé a la comunitat perquè permetia als malalts seguir l'ofici.

María Nuria se dirige a sus amigas era un consultori femení on la locutora contestava les cartes que li enviaven de tota la comarca fent-li preguntes sobre receptes, trucs domèstics, etc. Les primeres cartes, quan van engegar el programa, les van redactar els mateixos col·laboradors de RM. Després ja no va caldre perquè n'arribaven moltes.

Fórmules programàtiques: poques innovacions

Aquesta és una de les qüestions que va generar més controvèrsia entre els nostres entrevistats. Hi havia opinions en tots els sentits, però bàsicament les podríem englobar en dues posicions:

Per una banda, aquells entrevistats que van declarar que RM sempre havia de mirar la programació de les altres emissores, grans i petites, per saber quin camí calia seguir i quines expectatives tenia aquell tipus de programa que es volia fer. Deien que hi havia moltes idees, però que la falta de mitjans feia que s'acabés optant per les fórmules de sempre. Reconeixen que es miraven molt el model de funcionament de Ràdio Tàrraga, la qual funcionava abans d'inaugurar-se RM i de la qual sempre adoptaven fórmules.

La banda contrària afirma que les emissores comarcals treballaven amb molta autonomia les unes de les altres i ningú no sabia què feien les emissores del voltant. Els programes no podien evitar seguir fórmules estandarditzades en la seva base, però molts dels programes de Ràdio Montblanc estaven exclusivament pensats per montblanquins i per als montblanquins. De fet, ¿en quantes emissores hi havia un programa que expliqués la història de la pròpia comarca?

Nosaltres, mirant-nos-ho amb certa perspectiva, creiem que la programació de RM podria haver estat una combinació d'ambdues coses, sempre

mirant de fer, no una programació genuïnament montblanquina sinó una programació que agradés a la gent de Montblanc i de les rodalies; tant si això significava inventar-se un altre Pau Pi —com fou, en certa manera, Jaume Civit quan animava tothom per reconstruir l'església de Sant Josep— com a l'hora de fer alguna cosa totalment nova, com van ser les 24 hores de RM, en què l'Albert Talavera Bonet va parlar sol davant del micròfon durant tot un dia.

Sigui com sigui, la programació era bàsicament musical, d'entreteniment i informativa. Pel que fa a la informació, RM va acabar fent el mateix que la resta d'emissores del país: connectar amb RNE. Quan l'emissora de l'estat havia acabat els “partes”, llavors els locutors de RM llegien les seves pròpies notícies, d'abast estrictament comarcal i retallades de les publicacions del moment: revistes sindicals i *Montblanch*. Pel que fa a la relació entre aquests dos mitjans de comunicació, els nostres entrevistats han assenyalat que eren més aviat complementaris i que no s'intensifiquessin.

Estratègia de la programació i recursos

Giné ens va dir que miraven de canviar la programació de tant en tant per fer-la més adaptada al que ells podien creure que eren les necessitats dels oïdors. Tot i que no tenien una llei fixa per decidir quan s'havia de canviar la programació:

“Sempre procuràvem anar posant de tant en tant programes nous, i estàvem totalment oberts a les idees que gent de fora de la ràdio podia donar-nos”. (J. M. Giné)

En aquest sentit tenim les declaracions de Conxa Gutiérrez, la qual, sense formar part del personal de l'emissora, ens ha dit:

“Un dia jo els vaig dir: «Per què no feu un concurs?» I aleshores vam pensar un concurs en què em sembla que es tractava d'endevinar un disc o una cançó que tocaven. Llavors, com a premi donaven unes mitges que passàvem a recollir de la merceria de la germana d'en Giné”.

Com es pot veure, la forma de pensar la programació i el moment en què es decidia canviar-la no tenia una regulació concreta. Tampoc no es veien afectats per les vacances de Setmana Santa, de Nadal o d'estiu. Com assenyala Martí i Martí, només s'havien de fer torns per estar a l'emissora els dies de festa grossa.

ESTRUCTURA ECONÒMICA I PUBLICITAT

Base econòmica: els socis

Tot i que les quotes de radioclub semblen més pròpies de les emissores del naixement de la radiodifusió, aquest era un bon sistema per subvencionar una emissora local encara que estigués ja passada la segona meitat de la dècada dels cinquanta.

El Club de Socis Protectors fou per a RM la base econòmica que li permetia anar endavant. En aquest sentit s'ha de fer un especial reconeixement a la tasca del, ja desaparegut, Andreu Gutiérrez (el carismàtic Andresín). Ell va ser qui es va moure a la recerca de persones a qui convèncer perquè es fessin socis de l'emissora. La seva germana Conxa el recorda a la porta de la ferreteria de la família Ollé —on també es venien aparells de ràdio— intentant persuadir algú. Els socis foren tan importants per a RM i Andresín n'havia aconseguit tants, que se li féu un homenatge pòstum des de l'emissora:

“Era un xicot que es posava per tot arreu i, doncs, també feia socis. En va fer un munt, un munt. L'Andresín es va morir el 4 de novembre de 1962. Quan vam tornar de l'enterrament, el senyor Giné ens va dir: «fiqueu la ràdio, encara que no esteu d'humor, perquè farem una mica d'homenatge a ton germà». La vam ficar i tothom (doncs: familiars i amics que ens havien acompanyat a l'enterrament) érem allà i vam escoltar aquell escrit del Giné, que va ser maquíssim. Recordava que havia fet molts socis, que havia treballat molt per l'emissora. Va ser molt emocionant, molt maco.” (Conxa Gutiérrez)

Però, de quins privilegis van gaudir les 500 persones que es van fer socis? Per a ells l'emissora feia un sorteig setmanal de productes de tota mena que compraven als diferents comerços de Montblanc. Però el privilegi més gran, el que potser ajudava a decidir-se a fer-se soci de l'emissora, era saber que pagant un import tan miserable a l'any (50 pessetes estaven a l'abast de tothom), un soci tenia descompte en el disc dedicat. Com diu Conxa Gutiérrez:

“Quan anaves a demanar un disc, si ensenyaves el carnet de soci pots t'estalviar 2 pessetes, i conta que estalviar-te tot sovint 2 pessetes, eren moltes pessetes al cap de l'any.”

Els socis, però, no podien abusar del seus privilegis i només se'ls feia descompte en dues dedicatòries al mes. RM va arribar a tenir molts socis

(ningú no sap el nombre exacte, però sembla que el més proper a la realitat són 500), no només a Montblanc, sinó arreu de la Conca.

Una altra font d'ingressos considerable, de la qual ja hem parlat anteriorment, fou els diners que la gent pagava quan s'adreçava a l'antiga presó per dedicar discos a la gent que més estimava (en aquell programa que pocs recorden que es deia *El disco de la amistad*). Com que va ser un programa de molt d'èxit i al qual la gent de la vila va respondre millor del que mai no s'haurien imaginat, van poder reunir un primer capital per invertir-lo en discos, que, al cap i la fi, era la matèria que els permetia que la gent continués anant a sol·licitar discos.

En algunes ocasions, RM organitzava espectacles i festivals per tal de recollir diners per a l'emissora. Josep Maria Giné recorda haver organitzat la representació de l'obra *Llum de gas* al Teatre Principal de Montblanc. No era una obra que es radiés per l'emissora (el teatre no estava tocant a l'antiga presó, com l'església des d'on feien l'ofici), però el preu de les localitats ajudava a tirar endavant la ràdio de Montblanc. Alguna vegada també es muntaven els *Festivals de Radio Montblanch*, que tampoc no es podien sentir per l'emissora, però la gent anava a veure els locutors i alguns números variats que estaven previstos.

RM mai no va rebre cap subvenció de les emissores sindicals, ni una ajuda econòmica de l'Ajuntament més enllà de pagar els rebuts de la llum. L'únic que els permetia tirar endavant eren aquestes dues formes d'ingressar diners i, malgrat que Martí i Martí defensa el contrari, la publicitat mai no va ser una font d'ingressos imprescindible.

La publicitat a RM

Aquest és un aspecte del qual *Les emissores comarcals de Catalunya* parla molt i que, en el cas concret de RM, no hi ha gaire cosa a dir. No se sap el perquè, però a Montblanc la inversió publicitària a la ràdio ha estat minsa, contràriament al que sembla que era, per a la resta d'emissores comarcals, "la seva única font de recursos" (pàg. 55).

La inversió publicitària va ser nul·la per motius obvis en l'etapa del 47, i en la que s'inicia al 56 la seva escassa transcendència no esdevé cap misteri. Tothom ha coincidit a dir que es feien molt pocs anuncis, però ningú no ens ha sabut explicar perquè. Només Maria Núria Solé ens ha donat un motiu prou convincent:

"Sí, féiem alguna publicitat, però molt poca. No hi havia la necessitat que hi ha ara. De competitivitat, no n'hi havia.

Aleshores, per què calia fer propaganda? Ara sí que és important. Aleshores, no.”

El fet és que l’audiència de RM era considerable, per la qual cosa hauria d’haver atret la inversió publicitària, però no va ser així perquè en una població en la qual, aleshores, devia haver-hi al voltant de 3.000 habitants, tots sabien què volien comprar i on fer-ho. No feia falta que la ràdio els ho digués. Aquesta explicació pot ser perfectament lògica si tenim en compte la mena de publicitat que es feia (ara ho veurem).

La publicitat a RM acostumava a ser sempre en forma d’anuncis per paraules i molt poques vegades es va patrocinar un programa. Ningú no recorda cap anunci convertit en tascó. Joan Bulló explica com va idear un sistema per treballar la publicitat per paraules:

“Vaig agafar unes cartolines de 10 per 12 centímetres, penjades d’una anella. A cada cartolina hi havia un anunci i jo les anava passant com les pàgines d’un llibre a mesura que ja les havia llegides. En aquestes cartolines recordo que hi havia publicitat bàsicament dels *colmados*, per exemple: «Les recordamos que hoy el sindicato de vinicultores repartirá vino para todos sus abonados» o «la polleria de los hermanos recuerda a sus queridos oyentes que durante toda esta semana el precio de la docena de huevos rubios será de tantas pesetas»”.

Segons sembla, la publicitat solia ser de les botigues d’aliments, que són les més abundants en qualsevol població i, per tant, susceptibles de generar competència entre elles. La resta de comerços, potser per la falta de competència —no només al poble, sinó perquè eren, potser, únics a la comarca— no es veien temptats a utilitzar la ràdio per fer-se conèixer.

En la qüestió de publicitat, RM s’allunya força de la forma de funcionar de la resta d’emissores que Martí i Martí descriu i, un cop dit això, no té cap sentit preguntar-se quin tant per cent de la publicitat de RM era publicitat pròpia, de plaça i de fora.

Martí i Martí no té en compte l’apartat de publicitat, no la que es fa servir per finançar l’emissora, sinó la publicitat de l’emissora per donar-se a conèixer. Podem entendre que una emissora comarcal, única dins de l’abast d’una comarca, no necessita fer gaire publicitat perquè no té competència i perquè, qui més qui menys, tothom la coneix. Tot i així RM torna a ser una excepció.

L'emissora de la Conca de Barberà no penjava cartells pels carrers on s'anunciava, però sí que va aprofitar el repte d'Albert Talavera *Marconi*, de passar-se 24 hores locutant sol per intentar fer-se conèixer arreu de Catalunya.

Per això, des del moment mateix en què es va saber dia i hora de l'aventura de Marconi, RM va enviar una sèrie de cartes a altres emissores on feia saber que podien connectar-se amb RM i seguir, terres enllà, l'heroïcitat d'un xicot montblanquí a la ràdio de Montblanc. Tot i així, el fet no tingué gaire transcendència fora dels límits de la Conca de Barberà.

Per resumir aquest apartat, hem dissenyat aquesta taula amb les informacions ofertes pels diferents entrevistats. S'estima que les fonts d'ingressos es dividien percentualmet així:

<i>socis</i>	<i>disc dedicat</i>	<i>publicitat</i>
65%	30%	5%

LLENGUA I CENSURA

L'ús del català: aspectes quantitatius

Amb dues paraules està dit fins a quin punt s'utilitzava el català a RM: no gens. Com que RM va néixer l'any 56, dintre de la legalitat més absoluta no es va poder plantejar en quina llengua volia emetre. En aquest sentit es van mantenir fidels a la llengua del règim i no deixaven que se'ls escapés ni una paraula en català.

L'emissora dels germans Badia, en canvi, dins de la il·legalitat d'emissió, en cap moment no es va plantejar parlar davant del micro en castellà. Així ens ho descrivia Rossita Rosselló:

“Com que allò ho féiem, mira, per passar l'estona i sense cap més intenció, no ens va passar pel cap que ho havíem de fer en castellà. Sabíem que tots els mitjans de comunicació funcionaven en castellà, però nosaltres volíem entretenir-nos una estona i ens vam entretenir amb la llengua pròpia, com ho havíem fet sempre”.

L'ús del castellà: aspectes qualitatius

Encara que els oïdors de l'emissora de la Conca a qui hem entrevistat afirmen que els locutors de RM parlaven el castellà correctament, “fins i tot millor que molts castellans” (afirmava Conxa Gutiérrez), ells mateixos són conscients que allò no era així.

Tots els que posaven la seva veu a RM eren catalanoparlants i reconeixen que si la seva forma de pronunciar no era exageradament d'accent matern, són conscients que en gran part era perquè allò que deien ho llegien dels guions. Una altra cosa ben diferent era posar-se a improvisar i començar a dir paraules traduïdes simultàniament del català i inexistentes en castellà.

En aquest sentit, i només com a anècdota, Joan Bulló recorda que havia de dir alguna cosa sobre el seu cosí, i com que per a ell el cosí sempre havia sigut, era i continuaria sent el seu "cosí", mai no se li va ocórrer que per la ràdio li havia de dir "primo", per la qual cosa el va presentar com el seu "cosí" (que llegit en castellà, tal com ho va pronunciar Bulló en la nostra entrevista, seria amb o oberta i essa sorda).

Comes pot veure, doncs, si bé el castellà era l'única llengua que s'utilitzava a RM, aquesta tenia algunes deficiències qualitatives, que, a més, contribuïen a una inevitable pèrdua d'instaneïtat en l'elocució, que la feia "més preparada, més artificial, menys natural que la ràdio d'ara". (Joan Bulló)

La censura

Josep Maria Giné tenia molt clar que no volia que li tanquessin l'emissora, per això va vetllar sempre per no tenir problemes amb la censura, i no els va tenir.

La censura en aquell moment era el Govern Civil de Tarragona, que de ben segur escoltava les emissions de RM, tot i que mai ningú no li comunicà res respecte a això al seu director. Des del mateix Govern Civil i també de la central de les emissores sindicals s'enviaven a RM diferents comunicats on s'informava del que es podia dir per l'emissora i allò que estava prohibit.

RM va mirar de respectar al peu de la lletra aquests comunicats, però en més d'una ocasió se la va jugar. Van ser els dies que van pensar a posar discos censurats, com el *Bésame mucho*, de la Sarita Montiel, o *La Santa Espina*, discos ambdós que es van incorporar al bloc musical de l'emissora sense parar-se a pensar el perill que corrien.

En dues ocasions més, els aldarulls van ser més importants. Primer per haver posat una peça interpretada per la banda de l'exèrcit rus ("en aquell moment se'ls considerava els terribles comunistes", segons Giné) i l'altra quan van ofendre terriblement la moral religiosa de l'època en retransmetre una missa africana amb tam-tams inclosos.

Això, però, no deixen de ser simples anècdotes que no tingueren més transcendència que aquesta. RM era conscient que si respectava les normes

del joc, podria jugar durant més temps, i en aquest sentit va fer molta bondat. Si se'ls estava prohibit parlar de qualsevol tema relacionat amb la qüestió catalana més enllà d'un context purament popular, ells no passaven d'aquest context, i si no se'ls permetia parlar de política, no en parlaven i en paus. Després de tot, el contingut de l'emissora ja era de gust del públic, per una banda, i de les autoritats, per l'altra.

CONTEXT SOCIOPOLÍTIC I AUDIÈNCIA

L'audiència

Han passat trenta anys d'ençà que Radio Montblanch, emisora de la Conca va deixar d'emetre. Si avui saber l'audiència en el món de la ràdio encara és un assumpte un xic borrós, preguntar-se l'audiència d'aquell moment pot semblar ridícul.

Aleshores no hi havia instituts d'investigació d'audiència, però les cartes que rebien, les mostres d'afecte pel carrer, l'assistència massiva als festivals i a les obres de teatre, el ressò de les campanyes benèfiques... són un munt de referents que cal tenir en compte per saber fins a quin punt la gent els escoltava.

A Montblanc escolta la ràdio la gent que està treballant i les dones i els avis que s'estan a casa. Els nens no són uns oïdors incondicionals de RM, però sí que són el ganxo ideal perquè la família escolti l'emissora quan es fa parlar a algun nen que ha anat fins a l'edifici de l'antiga presó a demanar algun disc.

Com es pot veure, no hi ha una edat de més de 15 anys que dibuixi millor "el model" d'oïdor de RM, així com tampoc no ho era un sexe més que l'altre. La renda per càpita i l'estil de vida dels oïdors de RM no és un tret definidor entre ells. A la Conca no escoltaven l'emissora només els rics, ni només els pobres, l'escoltaven els qui estimaven la comarca i la seva cultura.

No vam poder saber amb quina freqüència la gent del poble s'escoltava la ràdio ni entre quines hores, perquè fa molts anys i ningú no pot recordar amb certesa quina mena d'hàbit radiofònic tenia fa trenta anys, però Giné sospitava que la gent els escoltava a ells quan estaven a l'aire i escoltaven els programes famosos de les emissores grans quan ells descansaven. Això, però, no ho vam poder comprovar, perquè no vam trobar l'horari d'emissió dels programes més escoltats de RNE o de Ràdio Tarragona.

Relació amb el medi sociopolític

Tots els entrevistats van coincidir a afirmar que RM no pretenia transmetre una ideologia concreta (ni feminista, ni antiracista, etc.) i molt menys un sentiment polític determinat.

No van tenir mai ni un problema amb les autoritats, ni eclesiàstiques ni municipals, i des del seu lloc com a mitjà de comunicació l'única posició que van mantenir ferma era ajudar en totes aquelles campanyes cíviques i benèfiques. El director de RM va ser molt rotund en respondre a la nostra pregunta que l'emissora era totalment apolítica.

Així com Martí i Martí afirma que moltes vegades les emissores comarcals pretenien ser el vehicle d'expressió dels alcaldes, RM mai no va cedir un programa propi a algun dels caps de govern municipal que hi va haver en els nou anys de funcionament. Només un cop, al principi de funcionar l'estació radiofònica, va ser l'alcalde el convidat al programa *Una pregunta bien merece una respuesta*. Josep Maria Giné considera que els programes en què el locutor és l'alcalde són programes que responen a un pla de propaganda que no tenia sentit en ple règim autoritari. Aquest punt de vista no el reflecteix Martí i Martí en el seu estudi.

EMISSORES SINDICALS

En el llibre de Martí i Martí es parla molt per damunt de la conformació de xarxes d'emissores locals i comarcals, però no menciona ni una sola vegada la "Cadena de emisoras sindicales" en la qual va participar RM. No podem entendre a què es deu aquest deixar de banda una xarxa d'emissores que fou molt important per a la radiodifusió de poca potència durant l'època franquista.

En el moment en què se li atorgà el número de SIS a Ràdio Montblanc, hi havia 67 emissores sindicals a tot Espanya, i 67 és un nombre prou considerable com perquè no en parli enlloc de què eren, qui les va fundar, quin servei feien i quantes n'hi havia per província.

Com hem dit a la introducció d'aquest treball, la radiodifusió local és un tema tan poc tractat que ni tan sols hem trobat informació prou extensa i aprofitable al voltant de les emissores sindicals; així que l'única informació que tenim respecte al tema és la que en van oferir els entrevistats, que, tot s'ha de dir, no és gran cosa.

La definició d'emissora sindical que tenim és la que podem extreure de l'entrevista amb Josep Maria Giné:

"En aquell temps els treballadors estaven posats en sindicats, els anomenats sindicats verticals. I aquests sindicats tenien emissores pròpies a tot l'Estat. Eren emissores petites (la majoria) que funcionaven en xarxa, no com RNE que era pública, ni com la COPE o la SER que eren privades, sinó que les emissores sindicals eren del poble."

En un principi, els amos de RM eren López i Giné, però quan els papers que els acreditaven com a emissora sindical van estar a punt, van haver de cedir els béns de tota l'emissora al centre d'emissores sindicals d'Àvila, i quan RM va tancar, tots els aparells se'ls va quedar, en part, Ràdio Popular de Reus (que tenia en RM la seva segona emissora) i, en part, les emissores sindicals.

La relació amb la resta d'emissores sindicals era nul·la. Només una vegada l'any hi havia una reunió a Madrid, a les quals hi van anar un cop Giné i un altre López. Durant la reunió a la qual assistí Eduard López, aquest coincidí amb el representant de les emissores sindicals Luis Arrás Ayuso, que li va fer esment que en un viatge a Tarragona aniria a visitar l'emissora de la Conca de Barberà. Quan Arrás Ayuso va arribar a Montblanc més tard, fou per comunicar als responsables de l'emissora que es rumorejava que la seva hauria de tancar aviat, i que si era així, els donarien sis mesos per passar a l'FM.

Les obligacions que tenia RM com a emissora sindical eren bàsicament pel que fa a programació i pressupost. El pressupost era senzillament enviar cada X temps el resum, molt minuciós, de les entrades i les sortides de diners, no se sap ben bé si a Àvila o a Madrid. El pressupost, no el van deixar de fer ni d'enviar mai.

En canvi, pel que fa a programació, les obligacions eren una altra cosa. Els enviaven guions de programes, publicitat d'organismes sindicals i governamentals (com per exemple els guions de *¡Stop! Pare y escuche*), també disposicions sindicals que parlaven sobre el preu del vi i de matèries similars, i alguna vegada també els havien enviat cintes amb programes ja enregistrats.

RM mirava d'oferir programes de gust dels seus oïdors d'arreu de la comarca, i en aquest sentit moltes de les idees que els imposaven des de la central d'emissores sindicals eren guardades "molt ben empaquetades, tal com havien arribat", perquè es considerava que no responien a la necessitat comunicativa comarcal.

Bulló reconeix que les poques coses que aprofitaven de la gran quantitat de paquets que els arribaven era la informació de les disposicions sindicals, que afegien amb les notícies o les cartolines publicitàries i que, moltes vegades, eren de l'interès del poble.

Fora d'això, RM no tenia cap element que l'identifiqués dintre de la xarxa sindical si no fos perquè tot sovint es presentaven com els locutors de l'emissora sindical número 67.

En definitiva, RM va néixer sent emissora sindical, no per respondre d'acord amb la ideologia dels sindicats verticals, sinó perquè aquesta era

l'única forma legal de néixer: van anar a la guàrdia civil, la mateixa que va tancar l'emissora del 47, li van fer saber que volien fer una emissora. La guàrdia civil els va dir que ho parlessin amb el regidor sindical, Anton Sanahuja, i aquest finalment els donà un permís provisional per emetre.

Un cop radiant a l'espai, respectaven el mínim possible les normes imposades des d'Àvila. Si RM hagués radiat els productes que se li enviaven, no hauria pogut dedicar el temps que tenia per als programes fets a casa, i el resultat d'això hauria estat una emissora menys propera a la realitat de les poblacions de la Conca.

CONCLUSIONS

Si d'entre totes les dades estadístiques i les valoracions que fa Josep Maria Martí i Martí es pogués treure un “model d'emissora comarcal” anterior a 1982 (data en què es va publicar l'estudi del qual parlem), un model vist des de tots els punts de vista que hem tractat en aquest treball, podríem dir que aquesta emissora i RM no tenen gaires diferències.

Començant per la potència, la tècnica i la forma de finançament, RM s'allunya de les directrius marcades per les setze emissores que Martí i Martí analitza.

Tot i així s'assemblen, si fa no fa, en la mena de productes que ofereixen, en l'idioma que utilitzen, la mena d'oïdors que els segueixen i en la professionalitat d'aquells que la fan possible.

Les diferències i les similituds entre RM i les conclusions de Martí i Martí ja les hem anat veient a mesura que anàvem analitzant la fase descriptiva del nostre treball. Tot i així, hem cregut que era oportú incloure aquest punt en el treball com a pont entre els apartats “RM, una emissora comarcal i local catalana en el context comunicatiu del franquisme” i “Funció de RM, emissora comarcal i local catalana, en el context comunicatiu del franquisme”.

Si ens hem plantejat arribar a unes conclusions ha estat no per repetir el que ja queda explícit en les pàgines anteriors, sinó per decidir si RM és o no legítima per establir, a partir de la seva anàlisi, el fet de ser de les emissores locals i comarcals durant l'època franquista.

Creiem que “Radio Montblanch, emisora de la Conca” tenia molts trets diferenciadors de la resta d'emissores, però que, vist des d'un punt de vista unitari, no s'allunyava tant de la forma de funcionar i de fer de les altres estacions radiofòniques catalanes. Vist així, com que no ens interessa la finalitat de les particularitats genuïnes de RM (sinó la seva funció global)

podem interpretar les opinions que ens van aportar els que van fer funcionar l'emissora de la Conca de Barberà en nom de totes les emissores de poca potència catalanes.

FUNCIO DE RÀDIO MONTBLANC, EMISSORA COMARCAL I LOCAL, EN EL CONTEXT COMUNICATIU DEL FRANQUISME

Per definir la funció de l'emissora comarcal i local del franquisme hem de preguntar-nos quin context comunicatiu hi havia en aquell moment.

Espanya estava sotmesa a un règim autoritari que permetia la convivència d'emissores públiques i privades, sempre que, les notícies, les donés una sola emissora, la qual estava a les ordres dels dirigents; i mentre hi hagués una censura posterior que s'encarregués de castigar, de la forma més oportuna, a tot aquell que no respectés el bon nom de Déu, del general Franco i d'Espanya.

A Montblanc, doncs, arribaven les ones d'emissores de titularitat diversa, algunes des de Tarragona, Reus, Madrid o Barcelona. Si els montblanquins tenien a la seva disposició una varietat d'emissores considerable (aleshores no n'hi havia tantes com ara), nosaltres vam preguntar a tots els entrevistats: "Per què van posar-ne en marxa una altra?" "Quina necessitat tenien que pogués omplir una emissora local?" Les respostes van ser diverses, però en resum se'n pot parlar de sis:

1- Els pobles com Montblanc amb més de 5.000 habitants tenen una necessitat de comunicació que ja no pot ser només oral. Passen massa coses i algunes massa llunyanes de la realitat de molts individus com perquè no hi hagi eines que s'encarreguin d'informar el poble. Per això sorgeixen els mitjans de comunicació locals i comarcals, que presenten diferents suports per complir diferents funcions.

Montblanch era un butlletí de notícies mensual o bimensual —depèn de l'època— que no es podia permetre el luxe de la instantaneïtat. Per donar-li sentit s'havia de saber llegir, s'havia de disposar de temps per llegir-lo.

RM, emissora de la Conca era un mitjà molt més instantani, però que només restava en la memòria, que no permetia tornar-se a escoltar, perquè les paraules se les endu el vent. No calia saber llegir per entendre-la i mentre s'escoltava es podia anar fent una altra tasca.

2- Feta l'afirmació anterior, s'ha d'afegir que una emissora local o comarcal ofereix uns productes que la gent se'ls sent seus, que la gent se'ls

sent com a propis; pel fet que aquets mitjans de comunicació parlen de l'àmbit estricte de la seva comarca, del territori que millor coneix i amb el qual més s'identifica.

A un montblanquí, li sembla que se li parla més de casa seva, més de la seva persona, quan se li explica qualsevol cosa ocorreguda a la Conca de Barberà, que no pas una nova llei que afecta més les terres del sud-oest que cap altre territori català (malgrat saber que ell també forma part d'aquesta àrea geogràfica).

3- Fer una emissora que se centri en qüestions d'abast purament comarcal, pels dos fets exposats fins ara, vol dir que s'ha de construir un element que està definint, d'una forma molt precisa, la manera de ser i de viure d'aquella comarca, pel fet de ser un mitjà de tractament pluritemàtic i alhora molt centrat en qüestions únicament populars (per qüestions de censura i dictadures que no permeten un ventall més ampli).

Es tracta, doncs, d'una emissora que no es pot permetre les generalitzacions, sinó que més aviat ha de servir per donar suport a les realitats concretes de petits nuclis urbans.

4- Aquesta proximitat que hi ha entre el mitjà de comunicació i els seus receptors fa que la ràdio comarcal es converteixi en un element humanitzador dins de la societat en què es mou. Es tracta d'unir els sentiments i les bones intencions d'una col·lectivitat que se sent afectada per les tragèdies i les il·lusions de les notícies que escolta per la ràdio.

Els oïdors de les emissores comarcals són uns devoradors de notícies com naixements, bodes o defuncions; informacions que no són viables en un mitjà d'abast superior.

Els exemples de solidaritat mostrats pels vilatans de Montblanc en les nombroses campanyes benèfiques es justifiquen per aquest fet. Com diu Giné:

“La gent es va bolcar a donar allò que podia per a aquella família, perquè sabia de sobres que allà no hi havia realment diners. Ells no haguessin donat ni un duro per un pobre home de Barcelona, perquè no el coneixien. I donar diners a un desconegut és molt difícil.”

5- Les emissores grans, a diferència de les comarcals o les locals, tenen un abast geogràfic massa gran com per aconseguir apropar-se als diferents pobles en concret. En aquest sentit no poden cobrir la necessitat de comunicació que s'està donant a les viles. Per això hi ha d'haver diferents xarxes d'emissores, amb diferents potències que convisquin en un mateix territori.

Així, les grans toquen la qüestió d'abast nacional, provincial o estatal (depèn de la potència) i a cada comarca o vila una emissora de poca potència tracta la problemàtica que realment és més propera a la vida diària de la gent:

“Que et diguin per la ràdio que a partir d'ara tots aquells gossos de Barcelona que no recullin els seus excrements seran multats, no t'afecta tant com si per la ràdio sents que hi ha hagut un accident aquí dalt a Barberà i ha quedat molt malferit un noi amb el qual havies anat a col·legi i que potser no havies vist des de feia trenta anys”. (J. Bulló)

6- En el sentit del que s'ha dit en el punt anterior, les emissores grans, doncs, tampoc no poden arribar a humanitzar tota la zona geogràfica que abasten; són massa impersonals: locutors que no són coneguts, notícies que parlen de llocs que no se sap on cauen ni s'han vist mai, es bolquen a la qüestió política a la qual la majoria d'individus no pot accedir... Tot això fa necessària una forma de radiodifusió més humanitzada: la local o comarcal.

Tot el que hem dit fins ara es podria aplicar perfectament a un context comunicatiu actual, però que era igualment vàlid en el període que ens ocupa i afegint-hi certes matisacions.

Hem d'entendre que durant la dictadura del general Franco es va viure un moment de forta repressió a la qüestió nacionalista (no al fet de voler ser una nació-estat a part de l'espanyola, sinó al fet de sentir-se com una nació-poble diferent i reprimat). De cop i volta, un dia tots havíem de ser espanyols. Uns espanyols escampats uniformement per tot el territori que les fronteres polítiques delimitaven. Aquests espanyols uniformes, vinguts de la regió espanyola de la que vinguessin, si tenien qualsevol problema, del caire que fos, havien d'anar-lo a solucionar a una ciutat concreta, Madrid, i consultant amb unes persones que desconeixien absolutament les formes de fer i de viure de les diferents regions d'Espanya. Com si de sobte s'haguessin d'ignorar els llunyans anys d'història i les llargues distàncies espacials que feien del vast imperi espanyol un conglomerat de diferents tradicions culturals.

Vist aquest panorama, no és d'estranyar que en un lloc on la tradició cultural era considerablement diferenciada de la dels “espanyols uniformes” que es volia imposar (no estem fent judicis de valor de cap mena, estem dient la realitat objectiva), un lloc on la societat de masses havia estat prou consolidada, des de feia unes dècades, com per recórrer a un mitjà de comunicació tan ben difós com era la ràdio per intentar, si no lluitar per aquesta tradició cultural prohibida des del maig del 39, sí per preservar

aquella porció de la mateixa que des dels òrgans de govern es considerava folclore regional.

D'aquesta manera, festes majors, concerts, sardanes, representacions de teatre, literatura catalana traduïda al castellà... esdevingueren el fil per on s'aguantava una lleugera diferència cultural, que estava implícita en les formes de ser i de viure que les emissores locals i comarcals (pel fet de ser més humanes, més nombroses i més insignificants als ulls de qui governava la nació), podien defensar de forma encoberta.

Una de les informacions que ens va donar Josep Maria Giné i que més il·lusió ens va fer saber-la, era el secret del perquè de posar en marxa Ràdio Montblanc. Ell ens ho deia així:

“Els pobles com Montblanc, amb més de 5.000 persones, tenen ja una necessitat de comunicació. La necessitat de comunicació existeix allà on hi ha persones. Però, en un període repressiu, aquesta necessitat de comunicació no es pot fer en veu alta. El que sí que es pot fer és preparar una eina per a quan aquesta repressió afluixi. A veure si m'explico: es tracta de tenir un instrument perquè el dia de demà, quan podrem dir el que voldrem, direm el que voldrem.”

Com diu Giné, es tracta de tenir una eina que sembli inofensiva pel bé de l'estat i de l'imperi, però que quan pugui parlar allò que ha callat esdevindrà crítica, realista i es mourà cap a aquella tendència política, social i cultural que li sembli.

Les emissores comarcals i locals de Catalunya —suposem que no totes, però tampoc no només RM— van néixer com a arma silenciosa que lluitava contra el que li estava prohibit tot esperant que la prohibició s'acabés.

Això explica aquesta actitud benèvola de RM amb la censura. Potser els de RM no estaven d'acord a convertir-se en espanyols uniformes (mostra d'això és que rebutjaven molts productes enviats des d'Àvila pensats per ser emesos a tota Espanya per igual), però Giné sabia que per defensar les seves idees més valia portar-se bé, esperar i disposar de l'emissora com a eina política el dia que això no impliqués cap risc. Més valia esperar quaranta anys i fer una bona feina al seu dia, que no pas dur a terme una lluita inútil i que tanquessin l'emissora al cap de poc temps de funcionar.

En el cas concret de RM, tant aleshores com ara, s'hi afegia una altra motivació que no és aplicable a tot el territori català: l'anomenada Catalunya Nova és l'indret més ignorat en les comunicacions d'àmbit català. Giné ens ho va dir així:

“Si traces una línia, no recta i no precisa, entre Vilanova i Lleida, passant per Vilafranca, de tot el que queda per sota —i de la Conca de Barberà especialment— no se’n fa menció als mitjans de comunicació catalans. Avui en dia, per exemple Catalunya Ràdio, de cada cinc notícies, una fa referència a la Catalunya Nova. Que a Barcelona hi ha molta gent? D’acord, però els altres també hi vivim, i també tenim necessitat de comunicar-nos”.

Si avui en dia es mira de ser objectiu i plural en les informacions i des de la Conca de Barberà hi ha aquesta queixa pel fet de sentir-se ignorat, quins aires es devien respirar ara fa quaranta anys quan s’engegà l’emissora de Montblanc?

Com podem veure, les emissores locals i comarcals omplen una necessitat de comunicació que s’ignora des dels grans mitjans. Les emissores que hem estudiat no serveixen només per entretenir un nucli petit de població, que sembla que vulgui tancat en ell mateix, sinó que hi ha raons de pes que en justifiquen l’existència. Regions senceres que se senten ignorades, règims autoritaris que no permeten la llibertat d’expressió, cultures tradicionals encobertes, interès per fer sentir al poble que té un mitjà de comunicació al seu servei i que ha de sentir-lo seu, tot això són les paraules clau que permeten saber quin paper jugaven les emissores locals i comarcals d’aleshores i què les diferencia de les emissores municipals d’ara.

BIBLIOGRAFIA

ÁLVAREZ, J.: *Historia de los medios de comunicación en España 1900- 1990*. Ed. Ariel.

BADIA i BATALLA, Francesc: “Apunts per una història de la ràdio a Montblanc”, a *Aplec de Treballs del Centre d’Estudis de la Conca de Barberà*, núm. 6. Montblanc, 1984.

BENET, J.: *Catalunya sota el règim franquista*. Edicions Catalanes de París, 1973.

EZCURRA, L.: *Historia de la radiodifusión española. Los primeros años*. Editora Nacional.

“El fenomen de les emissores municipals”, a *42 anys de ràdio a la Conca*.

GARCÍA, J.: *Radiotelevisión y política cultural en el franquismo*. CSIC, 1980.

GARITONAENDIA, C.: *La radio en España*. Ed. Siglo XXI.

GIMÉNEZ NOGUERA, Josep: “Emissores municipals, una llarga lluita”, a *42 anys de ràdio a la Conca*.

GINÉ, Josep Maria: “Divagacions improvisades”, a *42 anys de ràdio a la Conca*, Montblanc, 1989.

MARTÍ I MARTÍ, Josep Maria: *Les emissores comarcals de Catalunya*. Reus, 1982. Institut de la Ràdio i la Televisió.

MUNSÓ, J.: *50 años de RNE*.

PRADO, Emili: “La ràdio al franquisme: latifundi d’informació, minifundi d’emissió”, a *L’Avenç*, núm. 56, gener de 1983.

“El ràdio, meravella d’avui dia”, *La nova Conca*, núm. 256, 20 d’octubre de 1923.

“La ràdio en la transició democràtica: la nova privatització”, a *L’Avenç*, anteriorment citat.